

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.01 Філологія. Українська мова та література

на тему: **«МОВНА СТІЙКІСТЬ ТА МОВНИЙ КОНФОРМІЗМ У
ПОВСЯКДЕННОМУ СПІЛКУВАННІ МОЛОДІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»**

Шифр ДРФУМмз.022050.01.08.00

студентки II курсу групи ФУМмз-22-1 _____ Т. ЧЕХОВСЬКОЇ

Керівник _____ М. ГАВРИШ,
кандидат філологічних наук, доцент

До захисту допускаю:
в. о. завідувача кафедри української філології _____ А. ЯНЧИШИН

Хмельницький 2023

Анотація

Тема роботи: Мовна стійкість та мовний конформізм у повсякденному спілкуванні молоді Хмельниччини. Автор – Чеховська Т. Науковий керівник – Гавриш М.М. Обсяг магістерської роботи – 97 сторінок, з них основного тексту – 82 сторінки. Робота містить 98 джерел посилання.

Ключові слова: *культура мовлення, мовний конформізм, мовна стійкість, мовна толерантність, суржик, молодіжний сленг.*

Об'єкт дослідження – мовна стійкість як комунікативна поведінка в молодіжному середовищі та мовний конформізм як проблема спілкування молоді.

Предмет дослідження – особливості повсякденного спілкування молодих хмельничан та явище конформізму в комунікаційному процесі.

Мета роботи – на основі аналітичного огляду наукових джерел з'ясувати значення понять «мовна стійкість», «мовні конформізми», «мовна толерантність»; висвітлити особливості культури спілкування молоді; дослідити рівень мовної стійкості серед юнаків та дівчат Хмельниччини.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- здійснити теоретичний аналіз наукової літератури за темою дослідження;
- окреслити функціональну сутність понять «мовна стійкість», «мовний конформізм», «мовна толерантність»;
- охарактеризувати культуру мовлення молоді загалом та культуру спілкування юнаків і дівчат Хмельниччини зокрема;
- дослідити рівень мовної компетентності та рівень мовної стійкості серед молоді Хмельниччини, на основі чого з'ясувати їхнє ставлення до явища мовного конформізму;
- розробити методичні рекомендації щодо підвищення рівня мовної стійкості та рівня культури спілкування досліджуваної категорії осіб.

Проблема мовної стійкості в сучасному суспільстві – це питання мовної політики, яке потребує негайного вирішення, впорядкування в усіх сферах нашої життєдіяльності. Проблема культури мовлення у молодіжному середовищі загалом та у повсякденному спілкуванні молодих людей Хмельниччини є надзвичайно актуальною та важливою, особливо у світлі сучасних політичних та історичних подій у нашій державі. Щодо рівня культури спілкування в молодіжному середовищі Хмельниччини, то можемо сказати, що, незважаючи на широке використання у мовленні молодих хмельничан жаргонізмів (*ганяти понти, кльово, здати на шару* тощо), суржикових слів (*слідуючий, тоже, поняв, тіпа тощо*), нецензурної лексики (*галіміий, чувіха, дилда* тощо), все ж таки спостерігаємо значне покращення рівня мовленнєвої культури, дотримання етикетних норм при спілкуванні не лише зі старшими за віком людьми, але і між собою.

Автор _____ Т. Чеховська

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СТІЙКОСТІ ТА КОНФОРМІЗМУ У МОВОЗНАВСТВІ.....	10
1.1. Поняття мовної стійкості у науковому висвітленні.....	7
1.2. Мовна толерантність як ознака культури мовлення.....	17
1.3. Конформізм в структурі спілкування: сутність і значення.....	26
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ СЕРЕД МОЛОДІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ	35
2.1. Мовний етикет як складова культури спілкування у молодіжному середовищі Хмельниччини	35
2.2. Особливості повсякденного спілкування хмельничан.....	45
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження щодо виявлення рівня мовної компетентності та мовної стійкості.....	52
2.4. Шляхи формування та удосконалення мовної стійкості у молоді Хмельниччини.....	59
2.5. Формування комунікативної компетентності у молоді за допомогою активних методів навчання.....	63
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	79
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах сучасного політичного та воєнного стану питання мовної стійкості особистості набуває дедалі більшої актуальності та потребує ґрунтовного наукового підходу та комплексного висвітлення заявленої проблеми. У світлі наукових досліджень, здійснених відомими українськими мовознавцями, мовна стійкість є тим фактором, який якнайкраще репрезентує рівень сформованості саме мовної особистості. Поділяємо думку українського дослідника О. Ткаченка, який зазначає: «проблема мовної стійкості та її джерел набуває зараз особливої практичної гостроти там, де процеси мовної асиміляції ставлять під загрозу існування певної мови, а разом з тим, як дальший наслідок, можуть призвести до загибелі народу – носія відповідної мови» [91].

Саме мовна стійкість є тим основним питанням мовної політики нашої країни, яке потрібно вирішувати як в усіх сферах життєдіяльності, так і на усіх етапах навчально-виховного процесу, починаючи з початкової школи і завершуючи на рівні здобувачів вищої освіти. Мовна стійкість, мовне чуття, культура мовлення – це показники сформованості мовної особистості, які сприяють ефективному всебічному її розвитку, її світогляду і, що, на наше тверде переконання, найголовніше – є виразником свідомо зрілої, національно-мовної та компетентної людини.

Сучасні політичні, культурні явища на фоні історичних подій у нашій країні, у тому числі умови російсько-української двомовності східного та південного регіонів говорять про нагальну потребу популяризації рідної мови в навчальних закладах усіх рівнів здобуття освіти. Саме сьогоднішні молоді спеціалісти мають розбудовувати вільну, незалежну державу, тому саме вони є виразниками національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка характеризуватиметься вмінням вільно вести комунікативний процес, правильно та змістовно використовувати різноманітні мовні засоби в певній мовленнєвій ситуації тощо.

Проблему мовної стійкості та мовного конформізму в лінгводидактиці розглядають з погляду формування національно зорієнтованої, мовної особистості, зважаючи на вимоги, які висуваються в рамках компетентнісного підходу до викладання державної мови в закладах освіти. Дослідники в галузі мовознавства постійно звертають увагу на необхідність формування та розвитку мовної стійкості на противагу явищу мовного конформізму, зокрема у здобувачів освіти, яка допоможе розв'язати проблему, що постає там, де процеси мовного пристосування ставлять під загрозу існування національної мови. Переорієнтація такого поширеного явища, як білінгвізм (двомовність) на збільшення груп людей, які в певній ситуації переходять на російську мову, в подальшому має сприяти утворенню україномовного середовища, що дозволить надати мовному розвитку України зворотного напрямку, і навчальні заклади мають посісти одне з ключових місць у процесі формування культури спілкування молоді [89, с. 160].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовної стійкості, її формування в особистості будь-якої вікової категорії висвітлена у багатьох працях відомих науковців та громадських діячів. Так, названа категорія була предметом аналізу розвідок багатьох науковців, а саме: Б. Ажнюк, Т. Бурда, Т. Гуменюк, Г. Залізник, Л. Масенко, Л. Мацько, О. Михальчук, О. Селіванова, С. Соколова, К. Тищенко, О. Ткаченко та ін. Названі науковці означену проблему висвітлювали саме в ракурсі формування мовної особистості, яка є компетентною та мовно орієнтованою у сучасному світі. Формування мовної стійкості та мовної стабільності у здобувачів вищої освіти розглядали у своїх наукових працях В. Клочко, А. Коломієць, Р. Кісь, Л. Масенко, Т. Симоненко, Г. Стойкова, О. Кулик, І. Федосова та ін.

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо мовної стійкості та мовної стабільності, вважаємо за потрібне детальніше висвітлити питання мовної стійкості та мовних конформізмів у повсякденному спілкуванні молоді Хмельниччини.

Мета роботи – на основі аналітичного огляду наукових джерел з’ясувати значення понять «мовна стійкість», «мовні конформізми», «мовна толерантність»; висвітлити особливості культури спілкування молоді; дослідити рівень мовної стійкості серед юнаків та дівчат Хмельниччини.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- здійснити теоретичний аналіз наукової літератури за темою дослідження;
- окреслити функціональну сутність понять «мовна стійкість», «мовний конформізм», «мовна толерантність»;
- охарактеризувати культуру мовлення молоді загалом та культуру спілкування юнаків і дівчат Хмельниччини зокрема;
- дослідити рівень мовної компетентності та рівень мовної стійкості серед молоді Хмельниччини, на основі чого з’ясувати їхнє ставлення до явища мовного конформізму;
- розробити методичні рекомендації щодо підвищення рівня мовної стійкості та рівня культури спілкування досліджуваної категорії осіб.

Об’єкт дослідження – мовна стійкість як комунікативна поведінка в молодіжному середовищі та мовний конформізм як проблема спілкування молоді.

Предмет дослідження – особливості повсякденного спілкування молодих хмельничан та явище конформізму в комунікаційному процесі.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* синтез, узагальнення, систематизація даних мовознавчих джерел з проблеми дослідження;
- *аналітичні:* кількісний, описовий, спостереження, анкетування.

Для виявлення загального рівня мовної компетентності ми обрали для діагностики тест «Комунікабельність» В.Ф. Ряховського (Додаток А); психодіагностична методика «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» (С.В. Максимов, Ю.А. Лобейко) (Додаток Б) спрямована на дослідження особистості як об’єкта колективної діяльності з погляду стилів спілкування, а

також скористалися задля виявлення рівня мовної стійкості молоді Хмельниччини самостійно укладеним опитувальником (Додаток В).

База дослідження. Експериментальне дослідження щодо з'ясування рівня мовної компетентності та рівня мовної стійкості проводилося на базі Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького, де здійснюється професійна підготовка студентів робітничих спеціальностей. Вибірку склали 40 осіб (30 хлопців і 10 дівчат).

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні теоретичних відомостей про сутність і особливості мовної стійкості, мовної толерантності та культури спілкування в молодіжному середовищі.

Практична значущість роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані на уроках української мови як у початковій школі, так і в середніх школах, гімназіях, ліцеях, закладах вищої освіти під час вивчення лексики, стилів сучасної української мови, на заняттях з розвитку зв'язного мовлення, а також на уроках української літератури.

Наукова новизна полягає у тому, що нами було ґрунтовно вивчено, систематизовано та узагальнено досвід відомих науковців щодо понять «мовна стійкість», «мовна толерантність», «мовний конформізм» в системі комунікаційної культури та з'ясовано особливості повсякденного спілкування молоді Хмельниччини.

Апробація результатів. Результати дослідження було висвітлено у публікації «Формування мовної стійкості у здобувачів освіти на уроках української мови» та обговорено на науково-практичній конференції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (98 позицій), чотирьох додатків. Основний зміст роботи викладено на 82 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СТІЙКОСТІ ТА КОНФОРМІЗМУ У МОВОЗНАВСТВІ

Визначено сутність понять «мовна стійкість», «мовний конформізм», «мовна толерантність»; охарактеризовано їх специфіку та функціонування в сучасному суспільстві.

1.1. Поняття мовної стійкості та мовного конформізму в науковому висвітленні

У світлі сучасних суспільних подій одним із актуальних та важливих аспектів вивчення у галузі сучасного українського мовознавства є такі поняття, як «мовна особистість», «мовна стійкість» та «мовний конформізм», останні два з яких є певною мірою протилежними стосовно один одного за сутністю та значенням. Сьогодні в Україні відбуваються суттєві зміни в багатьох напрямках життєдіяльності: в освітньому просторі, в політичному та культурному житті, в науковій сфері тощо.

Зауважимо, що Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який був ухвалений Верховною Радою України, став основою для зміцнення української мови як національної, утвердження її статусу як єдиної державної; у ньому зазначено: «Українська мова виконує функції міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного громадянина незалежно від його походження, чинник єдності і національної безпеки країни» [42]. Важливим є те, що практичне застосування законних положень під час воєнного стану якнайкраще забезпечує стійкість країни як суверенної, незалежної держави, доводить згуртованість нашого суспільства у протидії ворогові.

Стаття 30 названого вище закону, яка набула чинності 16 січня 2021 року, подає таке трактування щодо вживання української мови: «...мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова»;

«...Інформація про товари та послуги на території України надається державною мовою»; «Виробники (виконавці, продавці) в Україні всіх форм власності надають споживачам інформацію про вироби (товари), роботи чи послуги державною мовою» [42]. Окрім того, позитивним моментом є те, що в нашій країні ввели нову для суспільства посаду – Уповноважений із захисту державної мови («мовний омбудсмен»), який повинен на законних підставах захищати українську мову як єдину державну, а також захищати права громадян України щодо обслуговування їх державною мовою.

Однією із головних цілей розвитку сучасного суспільства, на нашу думку, є формування мовної особистості, яка характеризується національно свідомим ставленням до державної мови, цілісним знанням її лексичних, стилістичних та граматичних особливостей, високим інтелектуальним мисленням, розвиненим мовленням, вмінням відчувати й розуміти рідне слово, його значення та правильно використовувати кожен лексему залежно від ситуації та стилю спілкування. Саме тому провідну роль у розвитку кожної особистості відіграє не лише вивчення рідної (української) мови, а й формування та розвиток мовної стійкості людини.

Мовна стійкість – це збереження колективної або індивідуальної вірності своїй мові. Як уже нами було зазначено вище, в умовах сучасних історичних подій вивчення української мови (на усіх рівнях здобуття освіти), формування мовної компетентності, мовної стійкості, культури мовлення постає досить гостро. Здобувачі освіти – це не лише грамотні люди, а й особи, які вільно користуються усім різноманіттям мовних засобів, дотримуються культури спілкування в усіх сферах діяльності. Саме тому важливим аспектом як в навчальному процесі загалом, так і в повсякденному спілкуванні молоді зокрема є формування мовної стійкості кожного індивідуума.

Відома українська мовознавиця, доктор філологічних наук, дослідниця багатьох актуальних питань у галузі лінгвістики Л. Масенко трактує мовну стійкість як характерну ознаку певного виду поведінки особистості, яка чітко

визначає свою позицію щодо збереження стабільності національної мови, особливо в конфліктній двомовній ситуації. Дослідниця зауважує, що «в комунікативних ситуаціях двомовного соціуму мовну стійкість часто сприймають як нетолерантне ставлення до співрозмовника», а тому, «для збереження рівноваги у міжмовній взаємодії необхідною є наявність, поряд з білінгвами, груп «твердих» одномовців, оскільки поширення двомовності активізує інтерференційні явища в обох мовах» [65, с. 12].

Український вчений С. Оснач, який є членом Координаційної ради з питань застосування української мови в усіх сферах суспільного життя України при Міністерстві культури України, громадським діячем, трактує мовну стійкість як здатність людини зберегти рідну мову, вважаючи її запорукою життєдіяльності народу [72].

Сучасний український мовознавець П. Селігей поняття мовної стійкості пов'язує з мовною свідомістю. На думку дослідника, «мова активізує й удосконалює розумову діяльність людини. Небайдуже, ціннісне ставлення до рідної мови й до окремої людини, до всього суспільства учений позначає терміном «мовна свідомість». Для повноцінного функціонування нашої мови, зазначає П. Селігей у науковій праці «Виховувати мовну свідомість», треба «створювати нею більше джерел корисної інформації, інтелектуального продукту, культурних вартостей, тобто того, що робить її (мову) конкурентоздатною на «мовному ринку». Життєздатність мови залежить насамперед від ставлення до неї усіх громадян. Впливати на їхню мовну поведінку найкраще і найрезультативніше через мовну свідомість, формуючи в ній відповідні мотиви й настанови. Виховання мовносвідомих громадян – це турбота про успішний та активний розвиток мови, посилення її стабільності, її опірності до шкідливих зовнішніх впливів і явищ лінгвоциду» [84, с. 33].

Погоджуємося із думкою названого нами вище дослідника П. Селігея, що «формування і виховання мовної свідомості – це не одноразова акція, а тривалий, безупинний процес. Коли здобувач освіти постійно перебуває в

такому середовищі, де організовано невимушений потік недокучливих виховних сигналів і стимулів щодо вивчення рідної мови, він (здобувач освіти) поступово засвоює відповідні норми та цінності, починає глибше відчувати мову і сприймати її як власне надбання» [84, с. 33]. Найкраще, зауважує П. Селігей, якщо б формування мовної свідомості могло стати складником системи безперервної мовної освіти.

Саме тому ми дотримуємося думки, що формування мовної стійкості, як і мовної свідомості є необхідною умовою як і навчального процесу на усіх рівнях здобуття освіти, так і всебічного розвитку особистості будь-якої вікової категорії.

Мовна стійкість – намір і поведінка як окремої особистості, так і групи людей. Ці особи систематично користуються певною мовою, не зважаючи на свого співрозмовника, який може використовувати в щоденному спілкуванні зовсім іншу мову. Наведений приклад говорить, що мовна стійкість передбачає дотримання культури, традицій, світогляду тощо тієї нації, на території якої відбувається спілкування, взаємодія, співпраця.

Слушним є зауваження сучасної української мовознавиці О. Кулик про те, що «у контексті формування мовної стійкості викладач має навчити здобувачів розумно експериментувати з уживанням слів – «порівнювати досвід з очікуваннями», «вбачати різницю»; робити модним «своє», підносити його значущість – «говорити з упевненістю»; переконливо послуговуватися в мовленні – «слова з'являтимуться самі собою» [57]. Саме наведена цитата підтверджує нашу думку, що при формуванні мовної стійкості у здобувачів освіти значна роль належить педагогу як організатору процесу навчальної діяльності, у результаті чого учні (студенти) повинні чітко усвідомити важливість та необхідність вивчення рідної мови.

Мовну стійкість живлять чотири першооснови:

- 1) традиція нації (історична пам'ять народу);
- 2) свідомість і солідарність нації;
- 3) матеріальна і духовна культура нації;

4) співпраця з іншими етносами, які живуть на території відповідного народу [57].

Мовна стійкість, на нашу думку, це той чинник, який формує мовленнєве середовище, разом з тим не призводить суспільство до якоїсь залежності. У рамках цього визначення не можемо не згадати твердження відомого українського мовознавця, соціолінгвіста, поліглота О. Ткаченка: «Утративши свою мовну стабільність, народ завдяки мовній стійкості може поступово повернути й свою стабільність, навіть зміцнити її. Утративши мовну стабільність і не маючи або не виробивши мовної стійкості, народ може втратити навіть найстабільнішу і найвпливовішу, найпоширенішу у світі мову, про що свідчать долі таких колись поширених світових мов, як давньоєгипетська, шумерська, хетська, що стали мертвими й тепер відомі лише з пам'яток» [93, с. 377].

У процесі формування мовної стійкості особистості надзвичайно важливою є мотивація її до вдосконалення власного мовлення. З цією метою потрібно зосереджувати увагу на мотивації в аспекті активізації навчальної діяльності здобувачів освіти (в першу чергу говоримо про молодіжне середовище, більшість членів якого є учнями/студентами), впливати на учнів (студентів) з усіх сторін (навчання, виховання, розвиток), сприяти формуванню особистості, яка буде здатною активно, творчо діяти в усіх сферах життя суспільства, а також формувати навички самостійно навчатися, займатися самоосвітою й самореалізовуватися. Щодо навчальної діяльності, то мотивація здобувачів освіти на усіх рівнях навчання є найбільш поширеним і найефективнішим методом, оскільки задовольняє пізнавальні інтереси учнів (студентів); важливим аспектом є те, що діяльність кожного вчителя/викладача покликаний передбачає формування в учнів (студентів) внутрішню потребу вдосконалити мовлення, що сприятиме поповненню їхнього лексичного запасу і, як наслідок, вживанню саме українських слів на противагу запозиченим. Усе зазначене вище сприятиме формування мовносвідомої особистості та мовної стійкості [97, с. 545].

Беручи до уваги зазначені вище положення, виокремимо такі важливі особливості мовної особистості:

- 1) здібність до мови, яка уможливорює навчання мови і спілкування рідною мовою;
- 2) потреба в комунікативному процесі;
- 3) комунікативна компетентність;
- 4) мовна свідомість;
- 5) мовленнєва поведінка, яка є відображенням характеру і способу життя людини [91].

Основними завданнями, які активно сприяють формуванню мовної особистості, без сумніву, є:

- 1) ознайомлення учнів (студентів) із мовною системою;
- 2) удосконалення вмінь учнів (студентів) задля успішного засвоєння знань як в усній, так і в письмовій формах;
- 3) здобуття навичок текстоскладання, яке може реалізовуватися у монологічній і діалогічній формах;
- 4) послідовне вдосконалення мовленнєвих навичок за допомогою поповнення свого словникового запасу неологізмами, сталими виразами, крилатими висловами тощо;
- 5) систематичне вправляння задля удосконалення мовних умінь та навичок;
- 6) різнобічний особистісний розвиток (світоглядний, народознавчий, естетичний, етичний) [85, с. 46].

На нашу думку, яскравим індикатором сформованості мовної особистості є саме мовна стійкість, яка одночасно має стати складником мовної компетентності кожної особи в процесі здійснення нею (особою) комунікативного акту.

Проаналізуємо ще таке ключове положення в рамках висвітлення питання мовної стійкості, як «мовна нестійкість».

Мовна нестійкість – поняття, яке є протилежним до поняття «мовна стійкість»; це явище, яке характеризується певними особистісними намірами та особистісною поведінкою, або намірами чи поведінкою певного колективу, групи. Назване явище має місце тоді, коли особа, перебуваючи в іншомовному середовищі, переходить у спілкуванні на іншу мову, аби догодити співрозмовнику, або ж інших необґрунтованих міркувань, а не керуючись власною позицією.

Український мовознавець І. Бабій зазначає, що «сучасна освіта переймає на себе функції етнокультурної ідентифікації, відтак майбутні працівники сфери послуг повинні усвідомити специфіку, оригінальність, врешті, життєву необхідність у вивченні та знанні саме української мови. Причини низької мовної культури, які проявляються через мовну нестійкість, він вбачає в об'єктивних труднощах психологічного характеру, звичці користуватися суржиком або російською мовою, наявності російськомовної або низької якості україномовної навчальної літератури, невнормованості та некодифікованості сервісної термінології» [3, с. 68]. Саме в процесі рідномовної підготовки майбутнього сервісного працівника, на думку дослідника, «повинно актуалізуватися виховання почуття персональної відповідальності за стан мови, її повноцінне функціонування в суспільстві й зокрема в обраній сфері діяльності» [3, с. 69]. Підтримуємо позицію ученого, який наголошує, що «бажання, потреба спілкуватись рідною мовою, розмовляти правильно, з'являється тоді, коли мовець відкрив для себе її красу й унікальності, що може стати шляхом вирішення проблеми мовної нестійкості» [3, с. 69].

Подібним за суттю та значенням до поняття «мовна нестійкість» є термін «мовний конформізм», сутність якого полягає у відмові особистості спілкуватися державною мовою, а також під чийось негативним впливом ставитися до неї (рідної мови) зневажливо, особливо коли особа свідомо сприймає те, що нібито українська мова займає непрестижну позицію серед усіх інших мов.

Детальніше охарактеризуємо назване вище поняття «конформізм». «Конформізм – (від пізньолат. *conformis* – «подібний», «схожий») – морально-політичний термін», що означає «пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання реального стану речей, законів, норм, правил, безумовне схилення перед авторитетами, ігнорування унікальності поглядів, інтересів, уподобань естетичних та інших смаків окремих людей і т.д.» [76]. Зважаючи на словникове визначення, зауважимо, що конформізм – це нездатність мати власну позицію, думку, це необгрунтоване і невиправдане підлаштування чужій думці, чужому світогляду, певній моделі поведінки тощо, тобто це може бути орієнтація на позицію більшості, якусь іншу національну традицію [86, с. 260].

Науковці розглядають назване вище явище як «прояв нездатності середньої людини звільнитися від формальних систем, що нав'язані їй ззовні, а не набуті завдяки власному дослідженню реальності, ... результат пасивного засвоєння тих норм розуміння і судження, які ототожнюються з «хорошою формою» як в моралі, так і в політиці, як в дієтиці, так і в моді – на рівні естетичних смаків і педагогічних принципів» [46, с. 58]. Похідним від поняття «конформізм» є термін «конформність», тобто здатність людини піддаватися впливу або тиску якоїсь групи людей (або окремої авторитетної особи), в результаті чого змінюється її поведінка, ставлення до раніше звичного їй оточення, вчинків тощо [46, с. 59].

Традиційно в наукових дослідженнях учені виділяють два типи аналізованого нами явища: конформності:

- 1) конформність внутрішня (особа змінює власну думку, переглядає свою позицію, погляди, світогляд);
- 2) конформність зовнішня (особа намагається уникнути протисталення себе суспільству, тобто не відбувається внутрішнє прийняття власної позиції, думки, поведінки) [46, с. 60].

Існує і ряд інших класифікацій видів конформності, наприклад, німецький учений Г. Келмен виділив такі форми:

1) підкорення полягає тільки в зовнішньому прийнятті певного впливу і проявляється лише тоді, коли цей вплив є «присутній», особа дотримується власної думки;

2) уподібнення, яке у свою чергу поділяється на два підвиди:

а) класична ідентифікація передбачає, що особа підлаштовується під джерело впливу;

б) особа налаштована на конкретну позицію (поведінку) іншої особи (або групи осіб), у свою чергу теж намагається догодити співучаснику певного процесу;

3) Інтерналізація полягає в тому, що думки осіб можуть бути однаковими або подібними до думок, які сповідує інша особа або група осіб. Через дію процесу інтерналізації поведінка члена групи стає відносно незалежною від зовнішніх впливів [30].

Говорячи про мовний конформізм, аналізуючи його специфіку та особливості прояву, зауважимо, що в українському суспільстві панувало таке поняття, як «білінгвізм», яке особливо яскраво простежувалося саме в паралельному вживанні/використанні російської мови як у повсякденному мовленні, так і в державній сфері, у сфері надання послуг тощо. До недавнього часу наша країна перебувала на такому етапі внутрішніх суспільних відносин, коли українська та російська мови знаходилися на різних соціальних та функціональних позиціях, відчувалася невизначеність в комунікативному плані щодо двомовності, чомусь надавалася перевага російській мові в багатьох сферах нашої життєдіяльності (міжособистісне спілкування, **медіановини, література та музика, сфера розваг, сфера обслуговування населення тощо**). Говорячи як про молодіжне середовище, так і про мовленнєве середовище осіб середнього віку та старших людей, то лише на загальнодержавному рівні учасники комунікативного процесу послуговувалися державною мовою (навчально-виховних процес на усіх рівнях здобуття освіти, банківські установи, центри надання адміністративних послуг, юридичні установи, районні та обласні

адміністрації тощо). Досить часто мав місце і такий факт, коли особа в професійній діяльності в основному користувалася українською мовою, однак формулювання думки у її свідомості відбувалося на основі російської мови, або ж лексичний запас складався з більшості російських слів. Така мовна поведінка підтверджувалася тим, що російськомовна особа, користуючись в офіційно-діловому мовленні українською термінологією, вживаючи незначну кількість слів українською мовою, продовжувала активно спілкуватися чужою для себе мовою [64].

Погоджуємося із думкою Т. Бурди, що «мовний конформізм українців, їхня звичка підпорядковуватися диктатові російськомовних партнерів по комунікації стали масовим явищем, яке виразно виявляють соціологічні дослідження мовної поведінки молоді в ситуаціях неформального міського спілкування» [22, с. 11]. Тому досить поширеними до недавнього часу в Україні були ситуації, які пропагували масовий соціальний конформізм, тобто більшість осіб вважали за потрібне спілкуватися російською мовою, тим самим показати свою прихильність до російськомовного населення.

Слушним є зауваження Д. Позняк щодо комунікативної моралі: «Адміністративно-директивна українізація вже призвела до розриву між буденним і соціальним рівнями спілкування. Найважчим наслідком цього розриву стає падіння суспільної моралі й утвердження принципу подвійної моралі: для мене – одне, для інших – друге» [75, с. 54].

Вважаємо, що явище білінгвізму на теренах нашої країни знайшло свій прояв саме тому, що дуже багато наших громадян послуговувалися у своєму побуті (але і не тільки) саме російською мовою. Ще одним із факторів існування названого явища на території нашої країни є той факт, що теорія і практика білінгвізму оцінювалася досить позитивно. Сьогоднішні історичні події докорінно, на наше переконання, змінили ставлення наших громадян до функціонування (говоримо про російську мову) чужоземної мови в мовленні українців.

На сучасному етапі гостро засуджується, висміюється, стає приводом для дискусій та боротьби явище білінгвізму та мовний конформізм, і, навпаки, схвалюється, пропагується мовна стійкість як характерна риса комунікативної поведінки мовної особистості. Рідна мова є однією із складових національної ідентичності, виразником чіткої позиції кожного громадянина нашої країни.

Отже, рідна мова для кожної народності, крім головної – функції спілкування, виконує ряд важливих функцій: об'єднує певну суспільну групу в одну націю, є засобом мислення особи, відображенням її культурного розвитку, засобом збереження та передачі з покоління в покоління нашої історії, є засобом формування світогляду особи тощо. Державна мова перебуває в постійному русі через мовні контакти: відбувається змістовний та цілеспрямований мовний обмін, яки сприяє розвитку мови, поповненню нашого словника новими лексемами тощо.

1.2. Мовна толерантність як ознака культури мовлення

Поняття мовної толерантності поєднує в собі лінгвістичні, психологічні, соціальні фактори та передбачає вивчення функціональних особливостей мови, мовної та мовленнєвої діяльності. Мовна толерантність є тим соціальним фактором, який акумулює в собі певне комунікативне бачення та категоризацію явищ навколишньої дійсності.

Толерантність – досить широке та різнобічне поняття, тому вважаємо доцільним окреслити загальну сутність названого феномену. «Толерантність (від лат. *tolerantia* – «стійкість, витривалість»; «терпимість»; «допуск») – у загальному розумінні слова, – це «допустиме відхилення». Протилежність толерантності – це нетерпимість [98, с. 103]. На противагу терміну і поняттю «толерантність» в науковому обігу вживається категорія «пасивна добровільність». Сучасна теоретична наука по-різному трактує

поняття «толерантність», беручи до уваги різносторонність та багатоаспектність названого феномену.

Філософське трактування та смислення категорії толерантності науково висвітлено та обгрунтовано ще у працях давніх мислителів: Аристотеля, М. Аврелія, Ж. Вольтера, Демокріта, Дж. Локка, М. Монтеня, Платона, Ж.-Ж. Руссо, Сократа. Саме філософський підхід пропонує розглядати поняття «толерантність» як «готовність постійно і з гідністю сприймати особистість, річ або подію, як терпіння, терпимість, витримка, примирення». У політичному трактуванні толерантність розглядається як повага до іншої особи (її думок, поглядів, вчинків), а також свобода людини вважається найвищою цінністю, яку потрібно беззаперечно поважати. Як прихильність, доброта, чуйність, делікатність стосовно іншої людини трактується толерантність у соціологічній галузі. Педагогіка як наука вважає аналізовану категорію як готовність ставитися до інших з розумінням та сприймати їх такими, якими вони є, не наполягаючи на їх змінах заради власних інтересів [96, с. 60].

Сьогодні поняття «толерантність» в науковому світі інтерпретується як терпимість і позначає досить широке коло трактувань. Толерантність сьогодні – це такий спосіб ставлення до способу життя та існування соціальних груп, політичних партій або ідей, які багато хто вважає неприйнятними (наприклад, релігійні переконання, національна культура, расова приналежність, політична позиція, сприйняття сексменшин, гендерна політика тощо).

Толерантність з погляду мовознавства, тобто мовна толерантність – це таке явище, яке проявляється у всьому різноманітті лінгвістичних особливостей; це сукупність різноманітних комунікативних засобів, за допомогою яких особа спілкується з іншою особою або іншою групою осіб.

Аналіз наукової літератури, в якій висвітлюються ученими різнобічні питання толерантної комунікації дозволяє нам говорити про те, що мовна толерантність характеризується не лише соціально-психологічними якостями

адресата повідомлення (переконання, поведінка, цінності тощо), але і такими особливостями, як вік, стать, приналежність до певного етносу тощо.

У «Словнику лінгвістичних термінів» подано таке визначення аналізованого терміна: «Мовна толерантність – це шанобливе ставлення з боку чисельно або соціально домінуючого на певній території етносу, а також відповідних владних структур до мов інших етнічних груп, що проживають на тій же території (як правило, малочисельних або некорінних), дотримання громадянських, мовних прав і економічних інтересів їх носіїв, забезпечення можливості користуватися рідними мовами в деяких комунікативних сферах, кількість і склад яких залежить від демографічної потужності цих груп, функціональної розвиненості їхніх мов, історичних традицій застосування у побуті цих мов на даній території [27, с.184].

У політологічному енциклопедичному словнику толерантність (від лат. *tolerantia* – терпимість, терпіння) розглядають як різновид взаємодії та позитивних взаємовідносин, поряд з повагою та співробітництвом, між соціальними групами, державами, політичними партіями [76, с. 352].

Звернемося до трактувань поняття «мовна толерантність» відомими вченими. Українська дослідниця-мовознавиця Г. Яворська зауважує, що «мовна толерантність – це вербальна реалізація загального принципу толерантності, заснована на категоріях філософії, психології, етики» [98, с. 104].

Проаналізувавши значну кількість науково-педагогічної та лінгвістичної літератури, у якій висвітлено сутність, значення, принципи тощо толерантності як загальної категорії та мовної толерантності зокрема, ми можемо констатувати той факт, що мовна толерантність трактується як «певний продукт взаємодії негативної або нейтральної спрямованості адресанта і загального принципу толерантності (комплексу мовних норм і норм мовленнєвої поведінки, що вимагає відносини до «інакшого» «як до гідної собі особистості» [95, с. 104]. Також мовну толерантність можна розглядати перш за все як засіб, за допомогою якого особи здійснюють

мовленнєвий акт і засіб, це і є найголовніше, який унеможливорює виникнення агресії, дозволяє корисно та приємно поспілкуватися адресанту з адресатом, уникнувши негативного впливу один на одного.

Мовна толерантність, на нашу думку, повинна передбачати дотримання певних норм як у мовленні, та і в поведінці. Також знання мовних і мовленнєвих (або ж культурних) особливостей адресата повідомлення, повага до них (особливостей) є логічним підтвердженням толерантності [95, с. 106].

Вважаємо за потрібне зауважити, що поняття «мовна толерантність» тісно пов'язана з досить поширеним у мовознавчій галузі (але і не тільки) терміном «культурна компетентність». Культурна компетентність – це така складова культури загалом, за допомогою якої відбувається комунікація з представниками культур інших націй та за допомогою якої ефективно досягаються конкретні цілі.

Застосування основ толерантності в мовленнєвому аспекті призводить до позитивного ставлення до культурної спадщини та цінностей інших народностей, спонукає вивчати традиції та звички інших націй, прислухатися до порад щодо примноження та вивчення своїх національних традицій, а також спонукає вивчати комунікативні особливості зарубіжних країн. З наведених нами положень розуміємо, що мовна толерантність – це більш загальний феномен, який включає в себе поведінкові риси (коли говоримо про комунікативний процес – це правила поведінки на публіці, жести, міміка, вживання етикетних формул тощо), певні комунікативні норми (наприклад, підбір лексичних засобів залежно від стилю спілкування і ситуації, показ емоцій, вираження почуттів тощо) [98, с. 105].

Зауважимо, що невід'ємною та важливою частиною культурної компетентності особистості є мовна толерантність. У процесі міжкультурної комунікації потрібно дотримуватися певних норм, а саме тих, що передбачають взаємну повагу учасників мовної діяльності до культурних особливостей один одного, логічне та адекватне вирішення мовних

конфліктів, розуміння учасниками комунікативного процесу мети та результатів своєї мовленнєвої діяльності.

У наукових працях, присвячених розгляду досліджуваного нами явища, тобто мовної толерантності, досить часто, як синонім, учені вживають термін «комунікативна комунікація». Беручи до уваги те, що поняття «мовна» в поєднанні з лексемою «толерантність» стосується перш за все спілкування, мовленнєвого контакту, також термін «комунікація» трактується як спілкування, ми вважаємо їх синонімічними поняттями.

Відомий український учений, який досліджував особливості комунікативної лінгвістики, філософ, мовознавець, професор, доктор філологічних наук Ф. Бацевич пояснює комунікативну толерантність як «комплексне поняття, яке включає в себе дотримання законів, правил, конвенцій, постулатів, максимум неконфліктного спілкування, культури мовлення, всіх складників категорії ввічливості та багатьох інших чинників міжособистісної інтеракції із застосуванням засобів мови» [7, с. 110].

На думку українських учених М. Бойка та О. Винничука, «комунікативна толерантність має таку структуру: ситуативну, типологічну, професійну та загальну. Ставлення однієї людини до певного партнера по спілкуванню (колеги, дружини чи чоловіка, випадкового знайомого) характеризує ситуативний рівень толерантності. Приналежність до збірного типу чи групи людей (представників якогось соціального стану, професії чи національності) визначається типологічним рівнем. Рівень професійної комунікативної толерантності проявляється під час робочого процесу, взаємодії з людьми, з якими спілкуєшся через рід діяльності (учні, студенти, пацієнти, клієнти). Морально-етичні засади, риси характеру та життєвий досвід обумовлюють загальний рівень толерантності. Він може визначати інші форми комунікативної толерантності» [13].

Поділяємо думку українського дослідника Ю. Скрипника про те, що «в основі світогляду та світосприйняття кожного народу покладено власну систему предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, тому

національний світогляд, що є віддзеркаленням дійсності, проявляється саме в мові – лексиці, фразеології, граматиці, дискурсі тощо» [87, с. 8]. Зазначена наукова позиція ученого дозволяє нам стверджувати, особи, які задіяні в спілкувальному процесі, перебувають в рамках певної культури, тобто в процесі комунікації між людьми завжди бере участь національна мова, певні мовні стандарти та норми, закони спілкування, які притаманні учасникам. Тому національно-культурні чинники мають неабияких вплив на сам комунікативний процес, на побудову спілкувальної ситуації. З огляду на це толерантність є складним поняттям, тому трактується різними сучасними науками по-своєму, кожна з яких наповнює її (толерантність) специфічним змістом. Толерантність як «якість, що характеризує ставлення до іншої людини як рівноправної особистості й виявляється у свідомому підкоренні почуття неприйняття, викликаного всім тим, що втілює в іншому інше (зовнішність, манера мовлення, смаки, спосіб життя, переконання тощо)» [96, с. 104].

Оскільки мовна (комунікативна) толерантність є основою міжособистісної толерантності, то вона повина складатися з таких аспектів, як: дотримання певних законів, правил, конвенцій, постулатів, неконфліктного спілкування, культури мовлення тощо. Окрім того, у міжособистісному спілкуванні основою лояльної (тобто толерантної) поведінки є сама культура людини, сприйняття нею світу і оточення, уміння правильно поводити себе із співбесідником. Усі перераховані складники є, на наше тверде переконання, наслідком результативного виховання і самовдосконалення кожної особистості, оскільки кожен із нас більшою чи меншою мірою є учасником комунікативної діяльності.

Говорячи про толерантність як важливу рису в комунікативному процесі, зауважимо, що вона (тобто комунікативна толерантність) тісно пов'язана з традиціями, звичаями, ментальними проявами, культурою поведінки народу та, безпосередньо, суб'єкта спілкування, тобто мовця.

Українська мовознавиця, дослідниця проблеми толерантного спілкування С. Шабат-Савка наголошує на тому, що поняття толерантності у висвітленні деяких дослідників-науковців подано як моральну рису, яка передбачає добре та розуміюче ставлення до стилю поведінки, думок, позиції, переконань інших осіб [96, с. 546]. Погоджуємося із твердженням названої ученої про те, що «мовленнєва діяльність, побудована на принципах толерантності, репрезентує комунікативну стратегію кооперації, гармонії: спілкувальники проводять відкритий діалог, налагоджений баланс взаємин, взаємні рольові, поведінкові очікування виражають доброзичливу тональність спілкування» [96, с. 547]. Толерантне спілкування, його ефективність та результативність, зауважує С. Шабат-Савка, породжуються, перш за все, загальною характеристикою самих комунікантів: організатор комунікативного процесу має подбати про ширину та привітну атмосферу, обрати правильний тон спілкування, змістовно підійти до тематики обговорення проблем, чітко висловлювати свою думку та позицію, а також очікуваний кінцевий результат; зі свого боку адресат зобов'язується уважно слідувати та мовленнєвим процесом, вислухати співрозмовника, подаючи сигнали розуміння (кивок голови, міміка, посмішка тощо) [96, с. 548].

Толерантність кожної людини як особистісна риса, є передумовою утворення і функціонування толерантної поведінки у життєдіяльності кожного «здорового» суспільства. Мовленнєва толерантність передбачає врахування усієї специфіки і всіх особливостей адресата, його мовної компетенції, доброзичливе ставлення до усіх учасників комунікативного процесу, в результаті чого це принесе позитивні результати та швидке досягнення поставленої мети.

Отже, сутність мовної толерантності (по-іншому, комунікативна толерантність, толерантне спілкування) полягає в пропагуванні доброзичливого, координованої атмосфери перебігу мовленнєвої діяльності, передбачає доброзичливе ставлення мовців один до одного, розуміння один одного тощо. Визначальною рисою мовної толерантності виступає

комунікативна компетентність мовця, його концептуально закріплена поведінкова лінія терпимого ставлення до сутності буття іншої людини, вміння згладжувати конфліктні ситуації тощо.

1.3. Конформіри в структурі українського мовознавства: сутність і значення

Явище конформізму в загальному значенні в українському суспільстві, в багатьох аспектах його розвитку є досить поширеним. Його можна спостерігати в усіх сферах нашого життя та в багатьох галузях діяльності. Конформізм можна охарактеризувати як «пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання наявних порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами» [30].

Конформність, як похідне від поняття «конформізм», означає схильність до пристосування, до зміни своїх поглядів і позицій услід за тими, які переважають у даному суспільстві в певний період, групі, колективі тощо. Конформна поведінка – це така поведінка, в результаті якої людина чинить відповідно до очікувань оточуючих, якоюсь мірою зневажає власну позицію, думку та інтереси. Відповідно, конформістом називають осіб, які здатні на пристосування до когось чи чогось часто заради вигоди або «так роблять усі», конформіст – це людина, для якого конформізм або конформність є звичними та характерними рисами [30].

Беручи до уваги наведені тлумачення термінів «конформізм», «конформність», «конформіст» доводять думку про те, що досліджуване явище все ж таки є психологічним поняттям.

Проблема конформізму свого часу широко розглядалася у політології та соціології, досліджувалася в рамках таких наукових напрямів: психоаналітичного, соціально-психологічного, в структурному функціоналізмі та інших. Наприклад, відомий австрійський психолог,

дослідник «людського несвідомого» З. Фрейд виділяв такі механізми формування соціального конформізму, як: насильство, залякування, національний і соціальний нарцисизм, ідентифікація з вождем і правлячими елітами, сексуальне придушення і т. д. [86, с. 262].

Інші зарубіжні учені трактують конформізм як «втеча від свободи», від страху і самотності (Е. Фромм, К. Хорні) або ж як «одновимірну людину» й авторитарну особу (Г. Маркузе, Т. Адорно, В. Райх) тощо.

В. Калошин, відомий український учений, пояснює категорію конформності так: «приспособлення, слідування чужій думці, свідомо розраховане на те, щоб не створюючи собі зайвих труднощів у спілкуванні та взаємодії з людьми, досягти поставленої мети» [46, с. 58]. На думку дослідника, поведінка людини, яка характеризується розбіжностями з думкою інших осіб, але все-таки приймає її (чужу думку) заради певної вигоди для себе, називають конформною. Така поведінка не здатна сприяти формуванню цілеспрямованої, незалежної, вільної особистості, а, навпаки, зумовлює постійну залежність особи комусь, залежність від оточення, його позиції, думки тощо [46, с. 58].

Відомий дослідник в галузі психіатрії А. Личко, аналізуючи сутність поняття конформності, наголошує на акцентуаційних рисах характеру особи, називаючи її конформним типом, який здатний на бездумне, а часто просто кон'юнктурне підкорення будь-яким авторитетам, більшості в групі. Головне життєве кредо таких людей – «бути як усі» [46, с. 59].

Щоб краще окреслити та з'ясувати сутність поняття «мовний конформізм», охарактеризуємо визначальні риси конформістської особистості саме з позиції психологічної науки. Людина, якій притаманний конформність, майже завжди готова і буде підкорятися будь-якому новому керівництву, новому оточенню; така особистість здатна швидко та легко змінити свої переконання просто заради вигоди, тому що за будь-яку ціну їй потрібно пристосуватися до обставин. З іншого боку, конформіст не завжди буде пристосовуватися, ламати свої переконання лише заради корисливості,

що він (конформіст) робить для того, щоб знайти підтримку вищої (панівної) сили та перекладає на неї відповідальність за прийняття своїх рішень. Тобто не завжди особа з виразною конформною поведінкою буде йти проти своїх переконань та поглядів. Цю думку можна пояснити тим фактом, що конформісту притаманний досить вузький, примітивний погляд на життя, на світ, у такої людини підвищена чутливість до того, що прийнято, заведено робити у суспільстві, така людина буде зважати в першу чергу на соціальні умовності, поділяючи людей на «своїх» і «чужих» [44, с. 83].

Звернемося до думки американського дослідника Д. Майєрса про те, що «конформізм – це зміна поведінки або переконань в результаті тиску групи і виявляється він в двох формах: *поступливість* – це зовнішнє слідування за групою при внутрішній незгоді; *схвалення* – це повна відповідність переконань і вчинків соціальному тиску» [67]. Наведене положення ученого дозволяє нам зробити висновки про те, що явище конформізму як прояву прагнення особи до підкорення є основою і поступливості і схвалення, оскільки цих дві форми характеризуються внутрішньою незгодою, а також «сліпою» впевненістю, що певна позиція є правильною і панівною.

Як доводять наукові праці учених, явище конформізму виникає тоді, коли людина стикається з авторитетною (на її погляд) думкою певної кількості людей (трьох і більше), прислухається до їх думок, бере приклад з їх учинків, поведінки, не беручи до уваги своє бажання, свої погляди, забуваючи про власні переконання [62, с. 277].

Одними з найпоширеніших причин виникнення конформізму в сучасному суспільстві є два види впливів – нормативний та інформативний. Обидва спрямовані на те, щоб людина якнайшвидше підкорилася певній особі або групі осіб, аби свого роду запобігти зневажанню її оточенням. В результаті такого впливу, тобто його прийняття, людина отримує певну інформацію – це інформативний вплив. Нормативний вплив полягає у соціальному впливі на людину. Особа може схвально прийняти цей вплив

заради того, аби задовільнити очікування інших, аби інші схвалили її дії, вчинки, поведінку, тобто прийняли у своє коло. Названий айд впливу певною мірою «відповідає» за те, аби людина ввійшла у те середовище, яке вважається кращим для неї, навіть супроти її волі [47].

Як бачимо з наведених фактів, зважаючи на думки відомих учених, можемо зазначити, що передумовами виникнення конформізму є:

- люди хочуть подобатися оточенню і отримати схвалення від них, бути, як усі;
- люди прагнуть діяти правильно (під впливом чиеїсь думки), теж «як усі» [17, с. 65].

У лінгвістичному ракурсі поняття конформізму є досить новим, однак не стосовно функціонування, а щодо широкого його вживання, ґрунтовного дослідження саме в мовознавчому аспекті.

Досліджуючи явище мовного конформізму, не можемо обійти увагою такого поняття, як «білінгвізм», яке тісно пов'язане, на нашу думку, з названим нами явищем, оскільки саме конформність сприяє функціонуванню у нашому суспільстві двомовності. Сьогодні соціально-мовна ситуація в Україні характеризується двомовністю, тому дослідження проблем білінгвізму, мовної конформізму на сучасному етапі розвитку країни є досить актуальним.

Явище білінгвізму (двомовність) у наукових джерелах трактується так: «специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави» [73, с. 36]. Джерело білінгвізму потрібно шукати в етнічній неоднорідності, коли в одній країні функціонує два етноси, які, відповідно, спілкуються різними мовами. Через те, що в сучасному світі практично немає етнічно «чистих» держав, білінгвізм, як мовне явище, отримало велике поширення [73, с. 36].

Про наявність такого явища, як білінгвізм, йдеться тоді, коли в державі на основі юридично затверджених норм чи законів рівноцінно функціонують

дві мови і з рівноправним статусом для кожної з цих мов. Назвемо країни, в яких явище білінгвізму на законних підставах є визнаним – Канада, Бельгія, Фінляндія, Казахстан та ін. Неофіційний білінгвізм відповідає ситуації, коли офіційно визнана лише одна з двох мов, що найбільш часто використовується населенням цієї держави. Разом із тим невизнана на рівні офіційної друга мова продовжує вживатись значною частиною населення достатньо широко. Саме до таких держав сьогодні, через певні історичні причини, належить Україна [73, с. 36].

Білінгвізм або двомовність – це вільне володіння двома мовами одночасно. Якщо людина поперемінно використовує то одну, то іншу мову, в її психіці відбувається перемикання мовних кодів. Але науковці вважають, що неможливо володіти двома мовами абсолютно однаково. Навіть якщо людина приблизно однаково знає обидві мови, досвід, який вона здобула, користуючись однією мовою, відрізняється від набутого за допомогою іншої. Емоції, пов'язані з однією мовою, завжди будуть відрізнятися від емоцій, пов'язаних з іншою. Тож білінгви використовують різні мови в різних ситуаціях і сферах діяльності, у спілкуванні з різними людьми [82, с. 63].

Події, які відбуваються в Україні останнім часом, напряму вплинули і на питання мови. Як результат – ситуація є неприйнятною та парадоксальною: відповідно до Закону України (Конституції України) державною мовою є українська, однак в більшості регіонів вільно функціонують дві мови (говоримо про російську) навіть на державному рівні (не лише в повсякденному мовленні наших громадян, а у державних установах, у закладах сфери обслуговування тощо).

Сьогоднішня ситуація (політична, історична), особливо починаючи з періоду повномасштабного вторгнення Росії на нашу територію, в українському суспільстві склалася так, що одночасне функціонування української та російської мов в українському середовищі є неоднозначним та нерівнозначним. Зокрема, як у загальнодержавному вимірі серед української молоді у навчально-виховному процесі українська мова є обов'язковою, так і

в інших комунікативних ситуаціях (у сферах розваг, міжособового спілкування, медіановин, літератури та музики) стала домінувати українська. Однак ще маємо достатньо неприємних прикладів, коли громадяни нашої країни в професійній діяльності послуговуються українськими лексемами, а поза межами офіційно-ділового стилю – спілкуються російською мовою. Мовний конформізм українців, їхня звичка підпорядковуватися диктатові російськомовних партнерів по комунікації до певного часу були масовим явищем, яке виразно виявляють соціологічні дослідження мовної поведінки молоді в ситуаціях неформального міського спілкування [19, с.11].

Загальновідомим є той факт, що у певні періоди історичного, культурного та політичного розвитку значна частина населення нашої країни змушена була на соціальному рівні переходити до прихильності російської мови, що призвело до виникнення такого явища, як масовий соціальний конформізм.

Дозволимо собі навести як приклад історію (заголовок «Обзивали селючкою, але не могла підвести тата») відомої сучасної української письменниці, співачки, журналістки, телеведучої та активної громадської діячки Ірени Карпи та прокоментувала Вікторія Гордієнко: *«Уявіть собі, вам 11. Все, чого вам хочеться, це подобатися хлопчику Юрі, що приїхав до черкаської бабусі з Сахаліну... Цибатий Юра сміється й кривляє слова, якими до мене звертається бабуся Ліда. Українська фонетика видається йому смішною... Я червонію. Надворі ми всі між собою говоримо російською, хоча вдома з батьками кожна – українською. Десь тими ж днями тато викликає мене «на розмову» на балкон. «Не будь як всі, – каже мені тато, – Досить переходити з друзями на російську. Лишайся собою. Вони хай краще переходять. Вони ж українці, це нормально». І правда нормально, думаю вже доросла я. У Франції говорять французькою. В Німеччині німецькою. Ніхто тебе при цьому не питає, чи ти лютий націоналіст, чи приїхав із заходу країни, раз розмовляєш однойменною мовою», – написала Карпа. То ж після слів тата майбутня письменниця вирішила спілкуватися виключно*

українською мовою. Спочатку у дворі діти зустріли її глузуваннями та образами – називали селючкою. Після цього був, мабуть, найскладніший етап – не зламатися під тиском однолітків. За словами Карпи, вона не могла підвести тата, то ж витримала все, щоб, як і обіцяла, «залишитися собою»... [28].

Вже через рік, приїхавши знову до Черкас, Карпа розмовляла українською, а її друзі навіть не помічали цього – звикли. Ця історія «назавжди відштовхнула її від спокуси падати в обійми конформізму» [28].

Як уже ми зазначили вище, сьогодні спостерігається позитивна динаміка щодо повсякденного спілкування в молодіжному середовищі, у тому числі на Хмельниччині. Сподіваємося, що найближчим часом таке явище як білінгвізм зникне не лише в практичній реалізації, але й підтвердиться непотрібність вживання названого терміна в нашому лексиконі.

Після того, як прийняли Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», мовна ситуація мали б кардинально змінитися: положення, подані у Законі повинні вплинути на українізацію у нашій країні, тому що масова двомовність безумовно призводить до того, що особистість починає втрачати національну самосвідомість, національна ідентичність, відбувається роздвоєність її внутрішнього світу тощо. На превеликий жаль, саме така ситуація, коли людина через втрату мовної стійкості, через схильність до конформізму переживає відчуття меншовартості, простежується нині в деяких регіонах України.

Підтвердженням існування явища мовного конформізму в нашій країні в повсякденному спілкуванні молоді є те, що переважна більшість навіть україномовних громадян, якщо до них звертаються російською, відповідають також російською. А якщо до двох мовців, що говорять українською, долучається російськомовний, вони також можуть перейти на російську. Тож постійно говорити українською, проявляти мовну стійкість в атмосфері

російськомовного спілкування означає постійно протиставляти себе оточенню. А це потребує значних зусиль волі і нерідко викликає почуття душевного дискомфорту [37, с. 138].

Отже, проблема мовного конформізму як явища, що передбачає погодження, змирення, підлеглість особи, схильної підкорятися іншим та залежати від них, ще є досить поширеною в нашому українському суспільстві. Причиною поширеного мовного конформізму в молодіжному середовищі, на нашу думку, є вікові особливості: зазвичай особи молодого віку гостро відчувають груповий тиск і піддаються йому саме з метою захисту власного «Я» (вони так думають), пристосовуються до вимог і тиску оточення нібито задля дотримання модної тенденції, беруть приклад з статусних (знову ж таки на їхній погляд) російськомовних однолітків або інших авторитетних для них осіб.

РОЗДІЛ II.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ СЕРЕД МОЛОДІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Охарактеризовано культуру мовлення молоді загалом та культуру спілкування юнаків і дівчат Хмельниччини зокрема; досліджено рівень мовної компетентності та рівень мовної стійкості серед молоді Хмельниччини, на основі чого з'ясовано їхнє ставлення до явища мовного конформізму; розроблено методичні рекомендації щодо підвищення рівня мовної стійкості та рівня культури спілкування досліджуваної категорії осіб.

2.1. Мовний етикет як складова культури спілкування у молодіжному середовищі Хмельниччини

Спілкувальна культура (або ж мовна культура) має давні витоки і тісно пов'язана з особистісними рисами мовця, а також його мотивами та певними ціннісними установками, професійними задатками тощо. Культура спілкування у першу чергу впливає на результативність мовленнєвого процесу, формування і встановлення доброзичливої атмосфери задля результативності спілкування.

Слушною є думка Е. Галицької та Н. Донкоглової щодо висвітлення сутності культури спілкування, які зауважують: «Мистецтво спілкування, вміння спілкуватись продуктивно і безконфліктно - найважливіші чинники та необхідні елементи культури людини. Спілкування та культура його використання - цю цінність для кожної людини і для суспільства в цілому. Насьогодні культура спілкування є одним із найважливіших складників професійної культури фахівця, який забезпечує його конкурентоспроможність на сучасному ринку праці, дозволяє розв'язувати проблеми, спираючись на вміння спілкуватись і співпрацювати з різними людьми» [25].

Зауважимо, що спілкування – це «форма життєдіяльності індивіда,

рівень активності і діяльності особи. У процесі спілкування відбувається обмін інформацією, взаємовплив, співпереживання, формування переконань, поглядів, характеру, інтелекту. Головна мета спілкування полягає у задоволенні людьми своїх потреб – біологічних, соціальних і духовних. Основними мотивами спілкування є потреби у пізнанні і самопізнанні, в духовному і емоційному контакті, у безпеці і психологічному захисті, у визнанні і престижі, у керівництві і домінуванні, у допомозі і альтруїзмі» [94, с. 81].

Відома українська дослідниця психологічних основ комунікації Л. Орбан-Лембрик у своїй науковій праці виокремлює характеристики культури спілкування:

- «1) ступінь оволодіння комунікативною системою знань;
- 2) сукупність умов, що забезпечують високу комунікативну компетентність, рівень комунікативної підготовки особистості;
- 3) відповідність мовлення нормам літературної мови;
- 4) комунікативна установка на спілкування з іншою людиною як найвищою цінністю;
- 5) сукупність моральних вимог як складової частини звичок і навичок людини, що виявляється у повсякденній манері спілкування;
- б) дотримання етичних норм спілкування, використання комунікативних знань відповідно до етнопсихологічних особливостей особистості, норм моралі конкретного суспільства та з урахуванням загальнолюдських цінностей;
- 7) система суспільно визнаних настанов, забобонів, звичаїв, традицій, які регламентують міжособистісні взаємини» [71, с. 192].

Погоджуємося із думкою української науковиці та дослідниці культури мови Н. Бабич, яка у своїй праці «Основи культури мовлення» пише: «...живе життя властиве і слову – такому мовленню, яке не тільки спирається на вивчені мовні норми, а й постійно розвивається, збагачується за рахунок варіантів норм, які можна опанувати лише при наявності відчуття

мови: такого рівня комунікації, при якому все, що почуте або прочитане, оцінюється за законами не тільки практичної (комунікативної ефективності), а й мовленнєвої етики акту спілкування» [4, с. 7].

Зауважимо, що невід'ємною частиною культури мови, що обслуговує комунікативну функцію, є етикет. Термін «етикет» означає «встановлені правила поведінки, прийняті в суспільстві або його частині». З грецької мови він перекладається як «звичай»; а спільнокореневим з ним є інший термін – «етика», що має два значення: «1) філософське вчення про мораль і моральні канони; 2) норми поведіння, сукупність правил, прийнятих серед членів усього суспільства або якої-небудь соціальної чи професійної групи, корпорації і т.п.» [12, с. 179].

Таким чином, під етикетом ми розуміємо таку категорію, що є складовою загальнолюдської культури, увібравши в себе національні уявлення про красу, національні традиції, звичаї тощо.

Під мовленнєвим етикетом слід розуміти набір певних мовленнєвих виразів, які представляють саме мовленнєву культуру нації, затвержені суспільством і прийняті ним для активного вживання як в повсякденному мовленні, так і в професійній діяльності. Мовленнєвим етикетом мовці послуговуються тоді, коли потрібно встановити комунікативний контакт, підтримати процес спілкування, налагодити певні доброзичливі стосунки та професійні зв'язки. Використовуючи стандартні стійкі формули мовленнєвого етикету, застосовуючи набір мовленнєвих засобів, учасники комунікативного процесу не лише показують високий рівень культури мовлення, але логічно та змістовно доводять свою позицію, тим самим програмуючи майбутній успіх в досягненні поставленої мети [56, с. 38].

Варто зазначити, що у лінгвістиці існують такі поняття, як «мовний етикет», «мовленнєвий етикет», «спілкувальний етикет», які потрібно розрізняти. За визначення лінгвістичної енциклопедії, мовний етикет є системою «стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовного контакту співрозмовників, дотримання спілкування у

виразній тональності відповідно до їхніх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних обставинах» [27, с. 240].

Усебічне, на наш погляд, але занадто довге визначення мовного етикету подає українська дослідниця Н. Плющ: «Спеціальні (лексичні, морфологічні, синтаксичні, просодичні) засоби вираження ввічливості, спеціальні етичні мовні формули, які утворюють у кожній конкретній мові цілу систему. Це насамперед такі усталені мовні формули, що вживаються при зав'язуванні, підтриманні та припиненні контакту між комунікантами. Сам же мовний етикет включає, крім власне етикетних мовних формул, ще й соціально-мовні символи етикетного рівня, форми питань, що використовуються у певних соціально-культурних групах» [74, с. 92].

Хоча мовленнєвий етикет тісно пов'язаний з поняттями «мовний етикет» та «спілкувальний етикет», все ж таки між ними існує певна відмінність. Складовими мовного етикету є ввічливі фрази, а також специфіка та правила їх використання. Натомість, мовленнєвий етикет – це власне практичне застосування ввічливих фраз у процесі спілкування. Спілкувальним етикетом є такий етикет, який передбачає поєднання обох вище названих етикетів (мовного та мовленнєвого).

Таким чином, під поняттям «мовний етикет» ми розуміємо систему стандартних словесних формул. Ці формули постійно вживаються учасниками комунікаційного процесу чи то в професійній діяльності, чи то в повсякденному житті. Мовленнєві формули (по-іншому, етикетні формули) мовець використовує уже готові, тобто він не має потреби кожного разу думати, що сказати, вони (формули) відтворюються вже під час мовленнєвого процесу.

Реалізація мовленнєвого процесу здійснюється обов'язково за участі адресанта і адресата (може бути не один, а група осіб). Тому мовленнєвий процес повинен забезпечуватися досконалим, повноцінним культурним спілкуванням людей за допомогою певних знаків – етикетних формул, які є

важливою складовою культури мовлення. У його основі (маємо на увазі мовленнєвий етикет) має бути повага до співрозмовника. Визначальним елементом вияву поваги до співрозмовника, показником рівня культури мовця, його мовленнєвого розвитку виступає саме мовленнєвий етикет [36, с. 5].

Загальновідомим є той факт, що з культурою мови пов'язане вміння правильно говорити й писати, добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети й обставин спілкування. Також культура мови утверджує насамперед такі норми: лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, орфографічні.

Окрім цього, культура мовлення – це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо [10, с. 509].

Оскільки мові притаманні дві основні особливості (вона є засобом спілкування і одночасно засобом формування та вираження думок), то при використанні мови важливо мати на увазі і правила мовної поведінки, які пов'язані зі встановленими у кожному суспільстві правилами ситуативного використання мовних одиниць.

Незаперечним є той факт, що поведінка особи характеризується її мовленнєвим етикетом. Процес спілкування не може відбуватися поза межами функціонування затверджених у суспільстві норм етикету. Взаємодія між людьми обов'язково, на нашу думку, має супроводжуватися ввічливими словами, тобто етикетними формулами, без яких неможливо ефективно, з користю для себе і оточуючих здійснювати процес спілкування.

Так, відомий учений М. Стельмахович з цього приводу зауважує: «Не треба забувати, що будь-який, навіть найменший відступ від мовленнєвого етикету псує настрій, вносить непорозуміння в людські стосунки, а інколи, навіть, калічить душу і раниць серце людини» [56, с. 20].

Нам імponує думка Я. Радевича-Винницького, який пише: «рівень дотримання мовного етикету, культури спілкування часом впливає на поведінку співрозмовників більшою мірою, ніж предметний зміст мовлення.

Етикетність спілкування, вважає учений, полягає не тільки у нормативному застосуванні формул мовного етикету у стандартних етикетних ситуаціях. Вона охоплює комунікативну поведінку людини загалом. Адже і за межами етикетних ситуацій вербальне (і невербальне) мовлення може мати прикмети, які засвідчують ввічливість, тактовність, доброзичливість мовця у ставленні до комунікативного партнера (партнерів, аудиторії), а може, навпаки, створювати про мовця враження як про людину невиховану, нетактовну, грубу. З іншого боку, формальне дотримання правил мовного етикету не завжди викликає довіру й повагу до мовця» [79, с. 6].

Отже, під мовленнєвим етикетом слід розуміти набір стійких формул мовленнєвого етикету, які забезпечують встановлення безпосереднього контакту між людьми завдяки правильному, змістовно та логічно побудованому процесу [94, с. 58].

Проаналізувавши сутність поняття «мовний/мовленнєвий етикет», «культура мовлення/культура спілкування», взявши до уваги наукові положення щодо названих категорій спілкування, висвітлені у працях відомих українських дослідників, вважаємо за потрібне окреслити функції комунікативних якостей мовця, головними серед яких є:

а) комунікативна – встановлення і регуляція взаємовідносин між учасниками мовленнєвого процесу;

б) психологічна – створення умов для забезпечення психологічної свободи мовця;

в) пізнавальна – забезпечення повноцінного сприймання повідомлення інформації учасником процесу спілкування;

г) організаційна – забезпечення раціональної та ефективної самого комунікаційного процесу [13].

Загальновідомим і зрозумілим є той факт, що саме спілкування є засобом вирішення багатьох як власних, так і суспільних питань, завдань, проблем. Наведена думка дозволяє зробити висновок, що спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між мовцями, спрямована на

створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності. Специфіка спілкування як умови створення гуманного розвиваючого середовища в мовленнєвому процесі визначає пріоритет комунікативного аспекту в особистісній культурі мовців. Ефективне спілкування зумовлюється комунікативною культурою мовця, прагненням до її вдосконалення тощо.

Зауважимо, що комунікативна культура молоді Хмельниччини розглядається нами як сукупність знань, умінь та комунікативних якостей особистості. Спілкування серед хмельничан названої вікової категорії здійснюється в конкретній соціокультурній ситуації і тому культура комунікації в основному залежить від прийнятих у суспільстві культурних і моральних цінностей:

- зовнішніх передумов, зокрема соціокультурного оточення: особливостей етносу, національних традицій, соціокультурних особливостей специфіки і змісту предмету обговорення;

- внутрішніх передумов, тобто суб'єктивних чинників: віку, статі, мовленнєвих здібностей, індивідуально-психологічних особливостей, освіти, досвіду тощо.

Мовленнєвий етикет в молодіжному середовищі Хмельниччини, крім етикетних формул (формули вітання, прощання, знайомства, подяки, відповіді на подяку тощо), реалізується завдяки таким ознакам, як ввічливість, гречність, чемність, вихованість, тактовність, коректність, приязність, доброзичливість, делікатність, обхідливість. Названі якості мовленнєвого етикету, який є національним кодексом словесної добропристойності та історично сформувався в культурних сферах не лише в окремих регіонах, а й загалом у нашій країні, підтверджують той факт, то культура мовлення – це еталон мовленнєвої поведінки кожної людини, виразник національності, свободи тощо.

Спостерігаючи за мовленням молоді Хмельниччини (в основному на прикладі спілкування студентів Державного навчального закладу «Вище

професійне училище №11 м. Хмельницького»), ми звернули увагу на досить поширені в молодіжному середовищі етикетні формули вітання та прощання: *«Привіт!», «Хай!», «Хелоу!», «Салют!»; «Бувай!», «Будь!», «Чао!», «Гуд бай!»*. Наведені варіанти вітання/прощання, зрозуміло, можна вживати лише в колі близьких друзів, однолітків. Сьогодні набуває поширення серед молоді вітальна фраза *«Доброго вечора (доброго ранку/дня), ми з України!»* або ж *«Слава Україні!»* (відповідь на вітання *«Героям слава!»*), що пояснюється чіткою патріотичною позицією молодого покоління, їхнім свідомим та шанобливим ставленням як до України, так і до захисників, а також їх щирим вболіванням за долю української держави та українського народу.

Зауважимо, що менш поширеними серед молоді Хмельниччини є вітання на зразок *«Доброго Вам дня!», «Доброго Вам вечора!»*, які звучать невимушено; ними послуговуються молоді особи (говоримо про студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького») в основному при вітанні зі старшими за віком або незнайомими людьми. Доброзичливе побажання передає формула вітання *«Доброго здоров'я!»*, яку одночасно можуть вживати для відповіді на вітання *«Добрий день!»*, так як і окрему формулу привітання. Вітальні формули на зразок *«Добридень!», «Добривечір!», «Здрастуй(-те)!»* є неофіційними, тому вживаються (повинні вживатися) лише в розмовно-побутовому стилі спілкування. Синонімічними є такі мовні привітальні звороти: *«Добрий день (вечір)!»*, *«Доброго ранку!»* (більш поширено, ніж варіант *«Добрий ранок!»* або *«Бажаю вам доброго ранку!»*).

Вважаємо за потрібне зауважити, що функції вітання й відповіді на нього виконує усталений зворот *«Здоровенькі були!»*, який набув в українській мові національного мовного колориту. Вітання, прощання часто містять побажання здоров'я: *«Дай, Боже, здоров'я!», «Здорові будьте!»*. Як відповідь на слова прощання звучать вислови: *«Бувайте здорові!», «Иди (ходи) здоров(-ий, -а)!»*, відзначаються народнорозмовним колоритом, подібно до традиційних етикетних формул: *«Із суботою (святою неділею) будьте*

здорові!», «Хай Бог помагає!». Наведені вітальні/прощальні формули молоді особи Хмельниччини у своєму мовленні не використовують.

Наведені вище вітальні формули, поширені і молодіжному середовищі Хмельниччини, подекуди супроводжують типовими зворотами оцінного характеру: «Радий Вас (тебе) бачити!», «Скільки літ, скільки зим!», «Як поживаєш?» тощо. Синонімічний ряд формул прощання об'єднує вислови неоднакового соціального, семантичного стилістичного, емоційного змісту, наприклад, нейтральні звороти «До побачення!», «На все добре!», «До зустрічі!», «На добраніч!», а також більш офіційний вислів «Дозвольте з Вами попрощатися!» (останній майже не вживається студентами Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького»). У кожного з них є варіанти: «До скорого побачення!», «До скорої зустрічі!», «На все добре!», «Усього найкращого!». Поширеною формулою прощання серед студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького» є зворот «Хай щастить!», який виконує одночасно роль прямої номінації «побажання щастя»: «Хай щастить Вам!», «На щастя, на здоров'я, на Новий рік!», «Бажаю щастя й добра Вам!», «З води й роси!», «Зичу радості, успіхів!» (останні, зрозуміло, не використовує молодь у своєму повсякденному спілкуванні).

Що ж стосується інших етикетних формул, то досить помітним явищем в повсякденному спілкуванні молоді Хмельниччини є звороти з семантикою ввічливого прохання: «Будьте ласкаві», «Прошу, проходите до...», «Будь ласка, мені одне тістечко!». Етикетні вислови на зразок «прошу», «будь ласка» входять до типових зворотів зі значенням вибачення: «Вибачте, будьте ласкаві!», «Прошу вибачити!», «Даруй(-те) (мені)!\», «Вибачай(-те)!\», «Пробач(-те)!\». Типовими формули подяки серед студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького» є: «Дякую!\», «Спасибі!\», «Щиро дякую!\», менш вживаними – «Красно дякую!\», «Дозвольте висловити подяку...», «Не знаю, як і дякувати тобі (Вам)!\».

Отже, мовна поведінка кожного українця залежить від його загального культурного розвитку, етнічних рис, національних звичаїв і традицій, ознак (наприклад, доброзичливість, шанобливість тощо). У наш час демократизації суспільства, у світлі історичних та політичних подій у нашій державі, культурного відродження надзвичайно важливо відтворювати у повсякденному мовленні (особливо в молодіжному середовищі) надбання українського мовленнєвого етикету. Сьогоднішня мовна ситуація в нашій країні доводить: все цінне, що нагромаджено в усіх регіонах нашої незалежної держави, є загальним надбанням і може бути використано в подальшій популяризації рідної мови серед усіх верств населення нашої держави та в усіх сферах життєдіяльності.

2.2. Особливості повсякденного спілкування хмельничан

Культура мовлення кожної особистості визначається рівнем її загальної культури. Постійна робота особи над собою, робота над підвищенням чи удосконаленням рівня загальної культури ефективно сприятимуть формуванню та удосконаленню рівня її мовленнєвих навичок, вмінню логічно, чітко та змістовно формулювати свою думку, а також обґрунтовано відстоювати свою позицію.

Зауважимо, що проблема підвищення культури спілкування є об'єктом вивчення багатьох наук: педагогіки, психології, соціології, культурології, лінгвістики. Мовна культура виробляється не стільки засвоєнням теоретичних відомостей, скільки систематичною практикою. Досконале володіння мовою стає важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє професійні обдарування особистості, сприяє самовираженню. Чим повніше сформоване вміння спілкуватись, тим якісніше буде здійснюватися будь-яка діяльність людини [5, с. 91].

Поряд із засвоєнням теоретичних знань у світлі сучасних подій спостерігається зростання інтересу до процесу творчості та до вміння людини грамотно спілкуватися, доносити свою думку до співрозмовника. Формування культури мови – одна з нагальних проблем сьогодення, не лише філологічна, а й соціальна, оскільки вона в той чи інший спосіб пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікаційних процесів, які здійснюються в сучасному світі.

Вважаємо за потрібне зауважити, що у зв'язку з цим комунікативні здібності та вміння набувають ролі професійно значущих. Не можна лише однозначно стверджувати, що ефективність спілкування залежить від рівня сформованості комунікативної культури людини. Природною основою комунікативної культури є комунікабельність. Відомі вітчизняні дослідники комунікативних процесів визначали комунікабельність як психічну готовність людини до організаторсько-комунікативної діяльності, а також характеризували комунікативність як явище багатопланове, що поєднує ряд компонентів [23, с. 40].

Звернемося до думки відомого ученого Ю. Ханіна щодо трактування комунікативності, який вважає, що комунікативність постає в єдності трьох складників: потреби у спілкуванні, емоційного стану до, під час і після спілкування, комунікативних навичок і вмінь, що, на наше переконання, напряду впливає на рівень розвитку культури загалом та культури мовлення зокрема.

Комунікативність має різні рівні виявлення. Наприклад, легко пізнати людину, гіпертрофована комунікативність якої робить її надокучливою, втомливою. Найчастіше такі люди намагаються стати центром спілкування, погано усвідомлюють позицію партнерів, не зважають на їхню точку зору в ситуаціях приймання рішення. Такий рівень характеризують як гіперкомунікативність.

Трапляються і люди, які мало спілкуються, вони не здатні підтримувати контакт, організувати зворотний зв'язок із співрозмовником.

У їхній присутності розмова, як правило, згасає партнери у спілкуванні відчувають внутрішній дискомфорт і невдоволення результатами спілкування. Такий рівень називають гіпокомунікативністю. Цілком очевидно, що ні гіперкомунікативність, ні гіпокомунікативність не відповідають вимогам спілкування фахівця сфери «людина – людина». Тому, саме цей вид спілкування передбачає наявність таких умінь: оперативно і правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що постійно змінюються; правильно планувати і здійснювати систему комунікації; швидко і точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають як особливостям ситуації спілкування, так і індивідуальним особливостям учасників спілкування; постійно відчувати та підтримувати зворотній зв'язок у спілкуванні [55, с. 132].

Характеризуючи мовлення молоді Хмельницького, на основі такого емпіричного методу, як спостереження за культурою мовлення, зокрема дотриманням мовленнєвого етикету молоддю Хмельниччини (в громадському транспорті, на вулиці, в торговельних центрах, розважальних закладах тощо), можемо сказати, що ми досить часто спостерігали таке явище, як використання особами названої вікової категорії одночасно як різноманітних нормативних мовленнєвих засобів (наприклад, фразеологізмів: *бити байдики*, *теревені правити*, *біла ворона*, *махнути рукою*, *не за горами*, *перейти комусь дорогу* та ін.), так і жаргонізмів (трояк / «трійка», лимон / «мільйон», мило / «e-mail», в'їжджати / «розуміти», хвіст / «нескладений залік або екзамен» та ін.), сленгізмів (дичина / «маячня, нісенітниця», жиза / «життєва ситуація», шарити / «добре розбиратися в чомусь» та ін.), англіцизмів (ок / «добре, домовилися», хейтити / «зневажати, ненавидіти», хайп / «галас, раптова популярність, бурхливі обговорення» та ін.) тощо.

Розмовляючи між собою, молоді люди досить часто використовують сленгізми та жаргонізми на зразок *рвати когті* (піти, втекти), *здати на шару* (у студентському середовищі про іспит чи залік), *ганяти понти* (поводити себе з викликом), *пробити на ушняк* (задуматися), *блін, не грузи мене, мені це*

по барабану, кльово, прикольно, класно тощо. Поширене вживання сленгу сама молодь аргументує тим, що саме мова арго допомагає їм точніше та яскравіше висловити свій емоційно-експресивний стан, почуття або ж ставлення до когось чи чогось.

Не менш рідкісним явищем, яке доводилося нам спостерігати під час роботи над магістерською роботою, є наявність у повсякденному мовленні молодих хмельничан значної кількості суржикових виразів на зразок: *слідуючий* (замість *наступний*), *кінець неділі* (замість *кінець тижня*), *мішати* (замість *заважати*), *представте собі* (замість *уявіть собі*), *знімати квартиру* (замість *винаймати квартиру*), *канєшно* (замість *звичайно, звісно*), *почті* (замість *майже*), *тоже* (замість *теж, також*), *наоборот* (замість *навпаки*), *іздиватися* (замість *знущатися*), *поняв* (замість *зрозумів*) та ін. З цього приводу зауважимо, що суржик досить міцно «прижився» у мовленні, думаємо, не лише хмельничан, а й у спілкувальному процесі громадян багатьох інших регіонів нашої держави. Причину цього вбачаємо у надмірному, часом спеціальному, поширенні в радянський (але і не тільки) період російської мови у різних сферах нашої життєдіяльності: в освіті, культурі, дозвіллі, сфері послуг тощо.

Поширеним явищем у мовленні молодих людей Хмельниччини є вживання нецензурної лексики на зразок: *галімиий* (поганий), *родікі, предки* (батьки), *препод, учила, гримза* (вчитель, викладач); *стара шкапа, старьє* (старша за віком людина); *чувіха, тьолка* (молода жінка); *шкапа, дилда, вішалка* (висока людина); *корова, тумба* (товста людина) та ін.

Зауважимо, що мовна неграмотність (як в усному мовленні, так і в писемному), вживання сленгів, жаргонів, нецензурної лексики тощо до недавнього часу не сприймалися як недолік. Культура мовлення деяких молодих людей в аудиторіях (говоримо про учнів/студентів) в більшості випадків відрізнялася від їхнього ж мовлення в позааурочний час.

В останні декілька років спостерігається тенденція (принаймні як серед молоді Хмельниччини, так і серед осіб старшого віку) до підвищення рівня

їхної культури мовлення: учні та студенти слідкують за своїми висловлюваннями як на уроках/парах, так і в повсякденному спілкуванні між однолітками та зі старшими від себе людьми, обираючи українські відповідники замість колишніх суржикових висловів; значна частина осіб старшого віку намагається також розмовляти державною мовою, уникаючи росіянізмів.

З іншого боку, аналіз сучасного мовлення молоді Хмельниччини та спостереження за їхнім спілкуванням у побуті у всіх його вікових і соціально-групових варіантах, від підліткових жаргонів, масового сленгу до обширного вживання нецензурних висловлювань, доводить те, що воно (мовлення) має характерну загальну рису, привабливу не тільки для молодих людей, але й для «дорослих» суб'єктів мовного простору: це стійка тенденція до гумору, жарту, глузуванню, іронії з одного боку, та з іншого боку загального зниження загальнокультурного рівня сучасної хмельницької молоді.

Не можемо оминути увагою і таких явищ, як мовна стійкість і мовний конформізм, які досить чітко простежуються в повсякденному спілкуванні сучасної молоді Хмельниччини. На тлі сьогоднішніх історичних та політичних подій, які відбуваються у нашій країні, мовний конформізм як форма певного пристосування у спілкувальному процесі все більше набуває негативного сприйняття: молоді люди чимраз більше розуміють, що переходити на російську мову задля догоджання співрозмовнику або задля нібито модної тенденції для справжнього українця є неприйнятним та принизливим явищем.

Щодо мовної стійкості, то можемо сказати, що хмельницьке молодіжне середовище ХХІ століття характеризується як економічно вільне, ініціативне та активне, здатне відстоювати свою позицію і думку. Молодим особам Хмельниччини (вважаємо, усій українській молоді) притаманна самостійна творчість, глибока зацікавленість в особистій приналежності до політичних свобод, наявність розвиненої правової та моральної відповідальності. Сучасна молодь – це молодь з національно зорієнтованою свідомістю, для

котрої рідна мова та культура є засобом національної самоідентифікації, що, виконуючи регулятивну функцію в житті підлітків, стає формою існування самосвідомості, формування власного «Я» людини, становлення її як особистості, її життєвих та культурних ціннісних орієнтацій. Як наслідок соціального та психолого-фізіологічного розвитку підлітка, посилюється його інтерес до оволодіння засобами виразного мовлення, до крилатих висловів, метафор. Характерне оволодіння складними конструкціями підрядних і супідрядних речень із вживанням різних сполучників, дієприкметників та прикметникових зворотів. Проте на тлі кількісного зростання активного словника молоді людини, підвищення рівня оволодіння значеннями слів, зменшення кількості зайвих вигуків, підвищення продуктивності розуміння, мовлення молоді людини нашого регіону часто стає насиченим жаргонними словами, лайливими зворотами, які просто стають засобами зв'язку в реченнях, таким чином, набуваючи ознак жаргону або сленгу [11, с. 130].

Отже, хмельницьке молодіжне мовлення з одного боку є лексиконом, основою якого виступає українська національна мова, це група особливих слів або нових значень вже існуючих слів, що вживається в різних соціальних об'єднаннях. Більшість слів притаманних молодіжному мовленню мають яскраво виражене негативне, зневажливе або іронічне забарвлення, що обумовлене прагненням молоді виділитися серед однолітків, бажанням епатувати, створити особливу атмосферу зневажливо-іронічного ставлення до дійсності, виразити своє емоційне ставлення до того або іншого явища, яскравіше, експресивно охарактеризувати предмет розмови, дати йому оцінку, підсилити свою емоційну реакцію на те, що повідомляється, необхідністю ідентифікуватися в компанії; бажанням проявити свою індивідуальність, спробою зашифрувати своє мовлення, зробити його незрозумілим для необізнаних тощо. З іншого боку, мовлення молодих осіб Хмельниччини утворює динамічну систему, що постійно розвивається; повсякденне спілкування відзначається етикетним слововживанням,

культурою вираження думки, вмінням добирати точні та влучні лексеми задля популяризації державної мови.

2.3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження щодо виявлення рівня мовної компетентності та мовної стійкості

Для виявлення загального рівня мовної компетентності серед молодих осіб Хмельниччини ми обрали для діагностики психологічний тест «Комунікабельність» В.Ф. Ряховського (Додаток А). Названа діагностика застосовувалася для отримання більш повного уявлення про ступінь розвитку комунікативних якостей особистості. Опитувальник, що включає 16 тверджень, допоміг визначити здатності людини до довготривалої комунікації з незнайомими людьми, рівень комфортності у процесі спілкування з навколишніми, вміння налагоджувати контакти з агресивно налаштованими співрозмовниками. Для кожного питання передбачено три альтернативні відповіді («так» – 2 бали, «інколи» – 1 бал, «ні» – 0 балів). Отримані бали додаються і дають можливість визначити рівень розвитку комунікативних здібностей дорослих за класифікатором В. Ряховського.

Експериментальне дослідження ми проводили на базі Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького». В експерименті взяли участь 40 молодих людей (30 хлопців і 10 дівчат).

На основі дослідження за вищезазначеною методикою нами було виявлено загальний рівень мовної компетентності серед опитаної групи молодих людей.

Результати опитування за діагностикою загального рівня комунікабельності (за В. Ряховським) представлені нами у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Загальний рівень комунікабельності молоді Хмельниччини

№ п/п	Рівні комунікабельності	К-ть осіб	%
1	Некомунікабельні	9	22,5 %
2.	Замкнуті, неговіркі	7	17,5 %
3.	Певною мірою комунікабельні	8	20 %
4.	Нормальна комунікабельність	5	12,5 %
5.	Дуже товариські (комунікабельні)	2	5 %
6.	Надзвичайно комунікабельні (товариськість «б'є з вас ключем»)	6	15 %
7.	Комунікабельність має хворобливий характер	3	7,5%

Таким чином, одержані результати опитувальника свідчать про те, що у більшості респондентів загальний рівень мовної компетентності виражений слабо або середньо: некомунікабельними є 9 осіб (22,5% від усіх опитаних), замкнутими/неговіркими є 7 осіб (17,5 % від усіх опитаних), певною мірою комунікабельними є 8 осіб (20 % від усіх опитаних). Незначною кількістю представлена група осіб, які характеризуються: нормальною комунікабельністю – 5 осіб (12,5 % від усіх опитаних), дуже комунікабельні – 2 особи (5 % від усіх опитаних), надзвичайною комунікабельністю – 6 осіб (15 % від усіх опитаних), надмірна комунікабельність – 3 особи (7,5 % від усіх опитаних).

Наступною нашою методикою задля діагностики рівня орієнтації особистості на певні стилі спілкування був опитувальник для визначення стилів міжособистісної взаємодії С. Максимова, Ю. Лобейко, який визначає орієнтацію особистості на певні стилі спілкування (директивний, колегіальний, стиль невтручання, діловий стиль), спрямованість на активну або пасивну позицію у процесі роботи в групі. Респондентам пропонувалося відповісти на 20 запитань, які оцінюються від 1 до 5 балів. Загальний

показник (за всім опитувальником) в 70-80 балів вказує на спрямованість до взаємодії з людьми, співробітництво. Показник у 30-49 балів характеризує пасивність особи в груповій діяльності, небажання співпрацювати з іншими.

Здійснивши кількісний аналіз відповідей респондентів на основі методики «Визначення стилів міжособистісної взаємодії» С. Максимова, Ю. Лобейко, нами було виявлено відсотковий рівень активності-пасивності в міжособистісній взаємодії молоді Хмельниччини, що, у свою чергу, впливає на рівень культури мовлення, рівень дотримання мовленнєвого етикету тощо. Оцінювання проводилось нами способом опитування. Окрім того, проведене дослідження дозволило нам з'ясувати не тільки рівень сформованості комунікативних схильностей особистості, а й можливість розвинути названі якості. Одержані результати щодо визначення стилів міжособистісної взаємодії ми відобразили у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Рівні міжособистісної взаємодії в молодіжному середовищі
Хмельниччини**

№ п/п	Рівні комунікабельності	К-ть осіб	%
1	Стиль 1. Орієнтація на дію	9	22,5 %
2.	Стиль 2. Орієнтація на процес	13	32,5 %
3.	Стиль 3. Орієнтація на людей	7	17,5 %
4.	Стиль 4. Орієнтація на перспективу, майбутнє	11	27,5 %

Одержані результати опитування серед студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького» щодо з'ясування рівня сформованості в них міжособистісної взаємодії свідчать про те, що більшість респондентів підлягають під рівні «Стиль 2. Орієнтація на процес» (13 осіб/32,5% від усіх опитаних) і «Стиль 4. Орієнтація на перспективу, майбутнє» (11 осіб/27,5% від усіх опитаних). У 9 респондентів (22,5% від усіх опитаних) виявлено міжособистісну

взаємодію на рівні «Стиль 1. Орієнтація на дію»; 7 осіб (17,5% від усіх опитаних) – «Стиль 3. Орієнтація на людей».

Задля виявлення рівня мовної стійкості молоді Хмельниччини (на прикладі студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького») ми скористалися самостійно укладеним опитувальником (Додаток В). Усі запитання нами сформульовані так, щоб респонденти могли дати однозначні відповіді – «ТАК» або «НІ». Детальніше проаналізуємо результати опитування.

На запитання «Чи розмовляєте ви українською мовою в навчальному закладі?» усі опитані нами 40 осіб відповіли на це запитання «ТАК», що становить 100%.

На запитання «Чи розмовляєте ви українською мовою в побуті?» респонденти відповіли: 38 осіб (95 % від усіх опитаних) – «ТАК», 2 особи (5 % від усіх опитаних) – «НІ».

На запитання «Чи розмовляєте ви українською мовою вдома?» відповіді респондентів є такими самими, тобто 38 осіб (95 % від усіх опитаних) – «ТАК», 2 особи (5 % від усіх опитаних) – «НІ».

На запитання «Чи потрібно у нашій державі вводити двомовність на законодавчому рівні?» респонденти одностайно відповіли «НІ» (100 %).

На запитання «До такого явища як білінгвізм ставитеся негативно» також усі відповіли «ТАК» (100 %).

На запитання «Якщо особа звертається до вас російською мовою, ви відповідаєте українською?» респонденти відповіли: 37 осіб (92,5 % від усіх опитаних) – «ТАК», 3 особи (7,5 % від усіх опитаних) – «НІ».

На запитання «Чи доводилося вам переходити на російську мову при спілкуванні з російськомовним співбесідником?» респонденти відповіли: 4 осіб (10 % від усіх опитаних) – «ТАК», 36 особи (90 % від усіх опитаних) – «НІ».

На запитання «Чи доводилося вам давати зауваження російськомовним громадянам щодо мови їхнього спілкування?» респонденти відповіли: 37 осіб (92,5 % від усіх опитаних) – «НІ», 3 особи (7,5 % від усіх опитаних) – «ТАК».

Проведене нами дослідження щодо особливостей спілкування серед молоді Хмельниччини за допомогою обраних методик та опитувальника дозволяє зробити певні висновки. З одного боку, на основі методик (діагностичний тест «Комунікабельність» В.Ф. Ряховського та «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» (С.В. Максимов, Ю.А. Лобейко)) у досліджуваних респондентів існує чимало проблем комунікативного характеру: стриманість та формальність у спілкуванні, обережність та гостра реакція навіть на незначну загрозу, невміння швидко та якісно налагодити комунікативний контакт, чітко висловити свої ставлення, позиції та емоційні переживання, створити гідний опір напруженій ситуації тощо.

З іншого боку, відповіді студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького» на поставленні нами запитання за опитувальником довели, що рівень мовної стійкості в респондентів є досить високим, чітко простежується їхня позиція щодо статусу державної мови. Хоча молодіжна мовна субкультура формується під впливом різних факторів, до яких належить вплив на молодь важкого соціально-економічного стану країни, нестійкість духовних цінностей, відсутність багатьох громадянських прав та свобод, однак опитані нами студенти є повністю сформованими особистостями, свідомо та тверезо оцінюють мовну ситуацію та готові відстоювати право на існування в нашій державі лише рідної мови.

За даними соціологічного дослідження групи «Рейтинг», спостерігається стале зменшення російськомовних українців та українок: у 2012 таких респондентів було близько 40%, наприкінці 2021 – 26%, а на початку повномасштабної війни – 18% [53, с. 33]. Тобто, в Україні процес дерусифікації прискорився з початком повномасштабного вторгнення, зміцніле почуття національної приналежності та ідентичності українців,

підживлене люттю через повномасштабне вторгнення Росії на українську землю [80, с. 76].

Отже, наведені вище результати дослідження серед молоді Хмельниччини (студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького») спонукають нас взяти певних заходів щодо підвищення рівня культури мовлення, рівня мовної стійкості, рівня мовної компетентності, а також запобігти ознакам мовного конформізму чи усунути їх.

2.4. Шляхи формування та удосконалення мовної стійкості у молоді Хмельниччини

Процес формування мовної стійкості у здобувачів освіти є неможливий без такого процесу, як формування культури спілкування. За основу формування в учнів (студентів) культури спілкування доцільно взяти комплекс особистісно орієнтованих технологій, які акцентують увагу на необхідності створення комфортних, безконфліктних, безпечних умов його розвитку, реалізації природних потенціалів. Деколи здобувачам освіти важко спілкуватися внаслідок швидкої зміни настрою, схильності до застосування ненормативної лексики (сленгу) в неформальному спілкуванні з однолітками, яке стає для них важливішим, ніж спілкування з дорослими. Завдяки спілкуванню можливе формування внутрішнього світу особистості, її свідомості, почуттів, засвоєння нею різних форм соціального досвіду. Саме спілкування виступає референтним показником усіх спільних інновацій, які безпосередньо віддзеркалюються у змістових характеристиках, механізмах і спрямованості цього процесу [59, с. 17].

Важливою умовою формування культури спілкування здобувачів освіти є залучення їх до різноманітних видів діяльності, значущих для самореалізації та стимулювання прояву прагнення взаємодіяти. При цьому

слід дотримуватися норм етикету, що передбачає керування принципами рівності уявлень про себе і партнера, вимагає відчуття суб'єктом спілкування свого внутрішнього світу, подолання егоцентризму, вироблення здатності терпимо ставитися до однолітків. Зазначимо, одиницею мовленнєвої діяльності є мовленнєва дія [25].

Мовленнєві дії під час говоріння й письма називають мовленнєвими вчинками, які реалізуються на рівні судження, що виражається у формі речення. У рецептивних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання) мовленнєвою дією виступає смисловий умовивід. Так, у процесі виконання мовленнєвих дій формуються практичні навички мовлення, у процесі спілкування, тобто виконання того чи іншого виду мовленнєвої діяльності – мовленнєві вміння.

У спільній діяльності здобувачів освіти виникає необхідність узгодження дій, вияву доброзичливого ставлення до однолітків, уміння відмовитися від особистих бажань заради досягнення спільної мети. Спілкування та спільна діяльність сприяють вправлянню здобувачів освіти у правильних вчинках, які є необхідними для того, щоб знати норми поведінки і керуватися ними [60, с. 220].

Культура спілкування, на нашу думку, є одним із тих чинників, які сприяють ефективному формуванню мовної стійкості особистості. Тому у процесі формування мовної особистості і розвитку їх мовної стійкості важливого значення набуває мотивація їх (здобувачів освіти) до вдосконалення власного мовлення не лише в час навчання (під час аудиторної роботи), а в повсякденній мовленнєвій діяльності. Зважаючи на це, педагог повинен орієнтуватися на пізнавальні інтереси здобувачів освіти, тобто добирати такий навчальний (як теоретичний, так і практичний) матеріал, в якому прослідковувався б національний компонент, наприклад, твори сучасних українських письменників, твори мистецтва, зокрема воєнної тематики тощо [85, с. 47].

Як уже нами було зазначено вище, мовна стійкість – це якість, намір, психологічний орієнтир особистості впевнено та наполегливо користуватися у щоденному спілкуванні рідною мовою, різноманітними мовними засобами, які є для людини природовідповідними та близькими з погляду її виховання та освіти. Сутність та значення словосполучення «україномовна стійкість» пояснюється самою назвою – використовувати українську мову постійно, незважаючи на мовлення співрозмовника. За словами відомого українського науковця Ткаченка О., мовну стійкість живлять чотири головних джерела, що становлять доконечні умови його національного спілкування:

- національна традиція (вона ж історична пам'ять);
- національна свідомість та солідарність, що мають становити взаємопов'язану нерозривну пару;
- національна культура, духовна й матеріальна;
- національний світ і співробітництво з іншими народами, що живуть на території відповідного народу [92, с. 14].

На сьогодні мовна стійкість має досить ширшу конотацію. Основу її визначають зростання авторитету української мови, усвідомлення внутрішньої потреби спілкуватися й пізнання світу засобами рідної мови, заперечення мовного відступництва або ж мовного конформізму в будь-яких їх проявах, прагнення позбутися монополії суржику, турбота про високу культуру спілкування.

Говорячи про шляхи формування мовної стійкості у молодих осіб нашої держави, зокрема в молодіжному середовищі Хмельниччини, зауважимо, що тривалий час український народ був позбавлений національної традиції, тому дієвість мовної стійкості була не зовсім неможливою. Сьогодні молоде покоління має змогу вивчати мовотворчість репресованих, заборонених, емігрованих і забутих письменників, політиків, вчених, діячів культури й релігії, таким чином, розширюючи свій світогляд і збагачуючи словниковий запас. Однак, як бачимо з проведеного нами дослідження (спостереження, методики психологічного характеру,

опитувальник), проблеми щодо мовної стійкості все ж таки існують, хоч і мають інший характер: у світі нових інформаційних технологій знижується мотивація необхідності читання художньої літератури; до недавнього часу книгарні були заповнені значною кількістю російськими книжками, в побуті багато громадян послуговуються російською мовою.

Ефективними шляхами формування мовної стійкості є, на нашу думку, запровадження та популяризація державної мови в усіх сферах нашої життєдіяльності на законодавчому рівні, що сприятиме й удосконаленню культури мовлення молоді Хмельниччини.

Зауважимо, що засвоєння національної культури без знання української мови неможливе, тому духовно-культурний розвиток сучасної української нації зобов'язує державу дбати про розвиток української мови. Сьогодні, особливо у світлі історичних подій, українська мова активно розвивається та функціонує у всіх сферах: українською виходять наукові видання, пишуться публіцистичні статті, випускається високоякісна художня література, лунають мелодійні українські пісні; лине вона з радіоприймачів, з екранів телевізорів [15, с. 64].

Перехід на українську мову спілкування у повсякденному житті не може бути примусовим – це має бути особисте рішення окремого громадянина, глибоко усвідомлене ним самим. Зараз система державної освіти й виховання як у середніх навчальних загальноосвітніх закладах, так і у вищій школі створює всі умови для найповнішого урахування природних задатків людини, формування національного складу психіки, способу мислення тощо, тобто йдеться про систематичне і цілеспрямоване виховання національної свідомості й самосвідомості.

Головними джерелами, що підтримують, формують мовну стійкість, є: 1) національна традиція, 2) національна свідомість та солідарність, 3) національна культура, 4) національний мир та співробітництво з іншими етносами і народами [15, с. 65].

Не менш ефективними формами та засобами, які сприяють формуванню в молодого покоління відчуття мовної стійкості є: формувати й удосконалювати мовну компетентність студентської молоді шляхом участі в різноманітних конкурсах (олімпіади, конкурс ім.П. Яцика, конкурс ім. Т.Шевченка тощо). Окрім того, результативним засобом формування мовної стійкості є розвиток мовної компетентності особистості через медіаосвіту шляхом використання української мови, що відповідає літературним нормам з метою її популяризації.

Отже, однією з найголовніших засад повноцінного функціонування української мови у молодіжному середовищі повинно стати забезпечення мовної стійкості і стабільності молоді, виховання в неї мовного обов'язку щодо своєї держави, формування патріотизму, духовної культури, пов'язаних із вибором мови спілкування.

2.5.Формування комунікативної компетентності у молоді за допомогою активних методів навчання

На сучасному етапі розвитку суспільства неабиякого значення набуває компетентнісний підхід в освіті, що розглядається багатьма науковцями як такий, що сприяє формуванню у людини життєво важливих компетентностей, надає їй можливість стати активним представником сучасного глобалізованого світу. Освіта, що покликана допомагати формуванню цих компетентностей, у тому числі комунікативних, з одного боку, повинна відповідати інтересам і запитам суспільства, сприяти його економічному, політичному, науковому, гуманістично-соціальному поступу, з іншого – допомогти людині стати «конкурентноспроможним фахівцем», який вільно орієнтується в обраній та суміжних сферах професійної діяльності, готового до постійного фахового зростання, соціальної та професійної мобільності, тобто освіта повинна узгоджувати можливості і запити особистості з соціальним замовленням сучасності [55, с. 133].

Зазначимо, що питання формування компетентності під час навчально-виховного процесу у ЗВО, тобто під час професійного зростання особистості, розглядали у своїх наукових працях такі дослідники, як: І. Зимня, В. Нароліна, Дж. Равен, С. Савичов, Є. Філатова та ін. На їхню думку, компетентність людини у певній сфері є «структурованим (організованим) набором знань, умінь, навичок і ставлень, що набувається в процесі навчання» [62].

Формування компетентності, у тому числі й комунікативної, студентської молоді названі вище учені розглядають у контексті компетентнісного підходу в освіті, тобто спрямованості освітнього процесу на формування й розвиток компетентностей особистості різного виду, і як результат – на формування загальної компетентності людини. Вищий рівень розвитку компетентності загалом характеризується сформованістю у індивіда наукового поняття «компетентність» як єдності, коли науково орієнтована основа дії визначає логіку її виконання [97, с. 544].

Поняття «комунікативна компетентність» (з лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую і *competentis* – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів тощо [13].

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування. Вона формується в умовах безпосередньої взаємодії, оскільки є результатом досвіду спілкування між людьми, та опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно, з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень. Опанування людиною комунікативних навичок передбачає запозичення з культурного середовища засобів аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і

візуальних форм [55, с. 137].

Зауважимо, що професійна комунікативна компетентність є засобом досягнення успіхів у професійному діловому та особистісному спілкуванні, в основі якого лежать знання цінностей, норм, стандартів поведінки і спілкування. На наш погляд, комунікативну компетентність можна визначити як здатність до ефективного спілкування у межах професійних обов'язків, що передбачає вміння обмінюватися інформацією, сприймати співрозмовника, усвідомлювати його потреби, розуміти його почуття і психологічні стани, досягати взаєморозуміння. Компетентність цього різновиду припускає наявність в особі навичок здійснювати комунікативну взаємодію з різного роду особами, при якій фахівець повинен зберігати психологічну рівновагу, контролювати свої емоції і якісно виконувати професійні завдання [81, с. 107].

До складових комунікативної компетентності належать:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального середовища;
- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера ситуації;
- готовність й уміння будувати контакти з людьми;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;
- знання, уміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [2, с. 10].

Дослідниця Є. Філатова пропонує таку структуру комунікативної компетентності з такими компонентами:

- «1) мотиваційно-ціннісний компонент, який містить в собі готовність

педагога до професійного вдосконалення, відображає стійкий інтерес до інноваційної діяльності, потребу у професійному зростанні, прагнення до саморозвитку та самореалізації;

2) когнітивний компонент, що містить знання суті змісту комунікативної компетентності, відображає знання сутності та ролі комунікативної компетентності, які пов'язані з пізнанням іншої людини, включає здатність ефективно вирішувати різні проблеми, що виникають під час спілкування;

3) операційно-діяльнісний компонент, який містить досвід використання компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях, здатність педагога до особистісно орієнтованої взаємодії під час освітнього процесу, вміння зберігати емоційну рівновагу, запобігати і вирішувати конфлікти конструктивним способом, володіння ораторським мистецтвом, грамотністю усної і письмової мови, публічною репрезентацією результатів роботи, відбором оптимальних форм і методів самопрезентації, уміння виробляти стратегію, тактику і техніку активної взаємодії з людьми, організовувати їх спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей, уміння об'єктивно оцінювати взаємодію суб'єктів освітнього процесу, вміння прогнозувати і обґрунтовувати результати ефективної взаємодії» [7, с. 26].

Отже, комунікативна компетентність становить собою структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння й навички.

На думку дослідниці Н. Моревої, «людей з високою комунікативною компетентністю характеризують такі зовнішні, поведінкові прояви, як:

- швидке, своєчасне і точне орієнтування в ситуації взаємодії та партнерства;
- прагнення зрозуміти іншу людину в контексті вимог конкретної ситуації;
- установка в контакті не тільки на справу, але й на партнера;

шанобливе, доброзичливе ставлення до нього, урахування його стану й можливостей;

- впевненість у собі, розкутість, адекватна включеність у ситуацію;
- суттєве задоволення спілкуванням і зменшення нервово-психічних затрат у процесі комунікації;
- уміння спілкуватися у різних статусно-рольових позиціях, встановлювати і підтримувати необхідні робочі контакти незалежно, а інколи і всупереч відносинам, які складаються;
- високий статус і популярність у тому чи іншому колективі;
- уміння організувати дружню сумісну роботу, формувати сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі, досягати високого результату діяльності» [23, с.31].

Цікаву класифікацію складових комунікативної компетентності запропонував учений М. Аргайл. Дослідник виокремив такі компоненти досліджуваного феномену:

- «- соціальну сенситивність (точність міжособистісного сприйняття);
- основні навички взаємодії;
- навички схвалення і винагороди, які характерні для усіх соціальних ситуацій (тобто уміння надавати позитивний зворотний зв'язок партнерам у спілкуванні);
- рівновагу, спокій, гармонію як антитезу соціальної тривожності» [23, с. 35].

Комунікативна компетентність педагогів, бузумовно, необхідна для ефективної педагогічної діяльності, а тому у закладах здобуття професійної освіти потрібно приділяти належну увагу її формуванню протягом усього періоду навчання студентів.

Формування комунікативної компетентності потребує системного підходу, який повинен реалізовуватися на усіх етапах підготовки майбутнього фахівця педагогічної діяльності.

Зазначимо, що формування комунікативної компетентності студентів

позитивно впливає на професійний рівень майбутніх фахівців, їх творчу самореалізацію, вдосконалення їх діяльності. Вивчення основ комунікативної компетентності у закладах освіти сприяє осмисленню майбутніми спеціалістами будь-якої галузі діяльності її значущості для професійної роботи.

Як вважає Н. Лисенко, полікультурна компетентність майбутнього фахівця – це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у закладі здобуття освіти. Тому розглядати досліджуваний феномен потрібно як комплексну, особистісну якість, котра формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв'язку професійних завдань конструктивної взаємодії [61, с. 44].

Процес формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього фахівця має бути націлений не лише на озброєння їх глибокими комунікативними знаннями, прищеплення комунікативних умінь і навичок, але й на формування їхнього ставлення до професійно-педагогічної комунікації, здатності передбачити і врахувати її важливість та наслідки у навчальному процесі.

Специфіка формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності з позицій компетентнісного підходу базується на розумінні того, що прогрес людства залежить не стільки від економічного розвитку, а від рівня розвитку особистості. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах навчання, при чому під результатом розуміється не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях [6, с. 35].

Включення студентів у розв'язання педагогічних ситуацій комунікативного типу сприяє розвитку у майбутніх фахівців варіативного мислення, установки на постійний діалог, закладаються основи для розвитку власної мовленнєвої інтуїції, необхідної для вирішення певних завдань.

Специфіка формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього фахівця з позицій особистісно орієнтованого підходу полягає в орієнтації на потреби, особистий досвід та рівень його актуального розвитку й побудову освітнього процесу в зоні найближчого розвитку майбутнього професіонала. Відповідно, оптимальною освітою буде та, яка передбачає гармонію освітніх стандартів і особистісно розвиваючого начала, побудованого на принципах гуманізації та гуманітаризації. Специфіка формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності з огляду діяльнісного підходу майбутнього фахівця орієнтує його на установку, що найважливішим чинником розвитку власної професійної комунікативної компетентності є пізнавальна комунікативна діяльність. Такий підхід може бути реалізований через активні методи навчання і дозволить проектувати освітню ситуацію, у якій буде проявлятися діяльнісний зміст освіти [23, с. 40].

Зазначимо, що «ідею особистісно орієнтованої особистості допомагають втілити такі засоби: використання різноманітних форм і методів орієнтації навчальної діяльності, що сприяє розкриттю суб'єктного досвіду учнів/студентів; створення атмосфери зацікавленості кожного учня/студента в роботі класу/групи; стимулювання учнів/студентів до висловлювання, використання різних способів виконання завдань, без будь-якого остраху помилитися чи дати невірну відповідь; заохочення прагнень учня/студента знаходити свій спосіб роботи (вирішення завдання), аналізувати способи роботи інших учнів/студентів під час уроку/заняття, вибирати й засвоювати більш раціональні; створення педагогічної ситуації спілкування на уроці/занятті, що дають змогу кожному учневі/студентові виявити ініціативу, самостійність, вибірковість у способах роботи, створення умов для природного самовиявлення» [31, с. 163].

Тому задля ефективності формування комунікативної компетентності у майбутніх фахівців у закладах здобуття професійної освіти використовують різноманітні засоби і методи, серед яких неабияку роль, на нашу думку,

відіграють активні методи навчання. Саме формування активного навчання студентів – один із засобів розвитку пізнавальної діяльності. Активне навчання являє собою таку організацію та ведення навчального процесу, яка спрямована на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою широкого, бажано комплексного, використання як педагогічних (дидактичних), так і організаційно-управлінських засобів [50, с. 87].

На нашу думку, результативному формуванню комунікативної компетентності і сприяє активне навчання, яке знаменує собою перехід від переважно регламентуючих, алгоритмізованих, програмованих форм і методів організації дидактичного процесу до розвиваючих, проблемних, дослідницьких, пошукових, що забезпечує народження пізнавальних мотивів та інтересів, умов для творчості в навчанні.

Технологія активного навчання передбачає використання активних методів навчання (метод проектів, моделювання професійних ситуацій, рольові та ділові ігри, проведення «круглих столів» тощо), орієнтованих на особистість студента, на його активну участь у саморозвитку, отримання якісних знань, професійних умінь, творче рішення конкретних проблем.

Метод проектів є одним із активних методів навчання. В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних, творчих навичок студентів і критичного мислення, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Говорячи про метод проектів, слід мати на увазі спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми, яка повинна завершитися цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим тим або іншим чином. Метод проектів заснований на ідеї взаємодії та співробітництва студентів в ході навчального процесу, він створює умови для розвитку у них різних необхідних якостей і як автономної, і як соціально-активної особистості, здатної взаємодіяти в навчальній групі і приймати на себе відповідальність як особисту, так і за навчальну групу. Це створює умови для соціалізації особистості, розвиває її

професійну та ділову активність, а також формує навички компетентної комунікації. Саме такі якості необхідні студентам, щоб стати кваліфікованими фахівцями в обраній ними сфері діяльності. Ті соціальні ролі, які приймають і виконують студенти в ході роботи над проектами (організатора, лідера, виконавця та ін.), привчають і готують їх до виконання та вирішення складних проблемних професійних завдань у ситуаціях реальної взаємодії [35, с. 153].

Метод моделювання конкретних ситуацій є сильним мотивуючим фактором, оскільки дозволяє обговорювати проблеми, пов'язані з майбутньою спеціальністю. Таким чином, даний метод «забезпечує реалізацію наступних цілей:

- застосування отриманих студентами на заняттях знань та вмінь (при цьому мовні вміння студентів корелює з теоретичними знаннями зі спеціальних дисциплін та інтегрується в цілісну систему знань, умінь і навичок);

- розвиток особистих та професійних якостей (вміння спілкуватися, слухати співрозмовника, аргументовано і коректно висловлювати свою точку зору, володіти емоціями в ході обговорення, вміти організувати і провести збори і т. д.);

- формування умінь професійної діяльності майбутніх фахівців, здатних адекватно приймати рішення в різних ситуаціях професійної діяльності» [35, с. 158].

Ділові бесіди і рольові ігри – метод імітації прийняття управлінських рішень у різних виробничих ситуаціях – відносять до активних методів навчання, оскільки діяльність студента носить продуктивний, творчий, пошуковий характер. Ці методи стимулюють пізнавальні інтереси, підвищують мотивацію і сприяють активізації навчального процесу. Ігровий момент на заняттях сприяє зняттю напруги у відносинах, створенню позитивного емоційного клімату, позитивного характеру спілкування і атмосфери взаємодії. Позитивним моментом рольових ігор є також те, що

студенти навчаються самі створювати проект, обґрунтовують його і захищають, при цьому не тільки відстоюючи свою точку зору, але і розуміючи і приймаючи думки інших. Працюючи над завданнями, складеними у формі ділової гри, студенти мають можливість застосувати накопичені знання й уміння, перевірити свої здібності аналізувати ситуацію, виробничу ситуацію, робити узагальнення та висновки. Таким чином, завдання гри – досягнення зазначених цілей шляхом «занурення» в середовище, наближене до реальних умов професійної діяльності [35, с. 160].

«Круглий стіл» – ще одна з організаційних форм пізнавальної діяльності студентів, що дозволяє закріпити отримані раніше знання, заповнити відсутню інформацію, сформувавши вміння розв'язувати проблеми, зміцнити позиції, навчитися культурі ведення дискусії. Характерною рисою «круглого столу» є поєднання тематичної дискусії з груповою консультацією. Поряд з активним обміном знаннями, у студентів виробляються професійні вміння викладати думки, аргументувати свої міркування, обґрунтовувати запропоновані рішення і відстоювати свої переконання [35, с. 161].

Таким чином, активні методи навчання, окрім того, що дозволяють ефективно сформувавши комунікативну компетентність майбутніх фахівців робітничих спеціальностей, мають ще ряд позитивних моментів, а саме покликані:

- розвивати мислення студентів;
- сприяють їх залученню до вирішення проблем, максимально наближених до реальних виробничих ситуацій;
- розширюють і поглиблюють професійні знання, розвивають практичні навички та вміння;
- сприяють активізації навчального процесу, спонукають студентів до творчої участі в ньому і забезпечують розвиток і саморозвиток особистості студента на основі виявлення його індивідуальних особливостей і здібностей;
- сприяють розвитку вміння рефлексувати, що допомагає студентам

знайти індивідуальний стиль професійної діяльності, дозволяє досягти адекватної професійно- особистісної самооцінки, прогнозувати й аналізувати результати своєї майбутньої діяльності, підвищує рівень самоорганізації [32, с. 151].

Отже, комунікативна компетентність відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури (рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем), досвіду майбутньої професійної діяльності та творчості, що конкретизується у певній системі комунікативних знань, умінь та навичок, готовності до професійної взаємодії з усіма учасниками процесу спілкування, а відтак сприяє удосконаленню культури мовлення.

Педагогічними умовами формування комунікаційної компетентності у майбутніх спеціалістів є формування у них ціннісного ставлення до професійної комунікації як засобу виконання ними умов обраного виду діяльності; використання при вивченні, особливо психолого-педагогічних дисциплін, діалогічних форм і методів роботи, активних методів навчання, системи комунікативних ситуаційних завдань, соціально-психологічного тренінгу (Додаток Г), які ефективно сприяють формуванню комунікативних умінь у можливих ситуаціях професійної діяльності майбутнього фахівця.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши особливості культури спілкування в молодіжному середовищі Хмельниччини (на базі Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького, де здійснюється професійна підготовка студентів робітничих спеціальностей); з'ясувавши рівень мовної стійкості серед юнаків та дівчат названого регіону дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Проблема мовної стійкості в сучасному суспільстві – це питання мовної політики, яке потребує негайного вирішення, впорядкування в усіх сферах нашої життєдіяльності, у першу чергу на усіх етапах навчально-виховного процесу, починаючи з початкової школи і завершуючи на рівні здобувачів вищої освіти. Окреслена нами проблема знайшла своє вирішення у наукових працях таких дослідників, як: Т. Бурда, Т. Гуменюк, Л. Масенко, Л. Мацько, О. Ткаченко та ін., які порушували питання щодо формування мовної особистості, яка є компетентною та мовно орієнтованою у сучасному світі. Науковці В. Ключко, А. Коломієць, Р. Кісь, Л. Масенко, Т. Симоненко, Г. Стойкова, О. Кулик, І. Федосова та ін. свої наукові дослідження присвятили саме формуванню мовної стійкості та мовної стабільності у здобувачів вищої освіти. Значна кількість наукових праць свідчать про неабиякий інтерес дослідників до формування мовної стійкості, мовного чуття, культури мовлення у кожної особистості.

2. Показниками сформованості мовної особистості, які сприяють ефективному всебічному її розвитку, її світогляду є мовна стійкість, мовне чуття, культура спілкування. Саме ці ознаки є виразником свідомо зрілої, національно-мовної та компетентної людини. Аналіз науково-методичної літератури дозволив нам з'ясувати, що мовна стійкість – це намір та поведінка особистості чи групи людей, спрямовані на послідовне, непохитне користування в щоденному спілкуванні певною мовою чи мовними засобами,

незалежно від мови співрозмовника; мовний конформізм – пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у мовленні, безапеляційне визнання чужомовних лексем, ігнорування рідної мови під час спілкування; мовна толерантність – це терпимість та поблажливість суб'єктів мови до чужої мови, це установка на ліберально шанобливі мовні відносини, терпиме ставлення та прийняття з розумінням мовної поведінки носіїв різних етнічних мов, їх національних мовних традицій та цінностей, відмінних від власних.

3. Проблема культури мовлення у молодіжному середовищі загалом та у повсякденному спілкуванні молодих людей Хмельниччини є надзвичайно актуальною та важливою, особливо у світлі сучасних політичних та історичних подій у нашій державі. Важливою умовою формування культури мовлення серед молоді є вироблення стійких навичок мовленнєвого самоконтролю, дотримання норм спілкування літературною мовою. Мова – це показник мислення, інструмент вирішення різноманітних питань в повсякденні. Саме від чистоти мови залежить, наскільки точно вашу думку зрозуміє опонент. Щодо рівня культури спілкування в молодіжному середовищі Хмельниччини, то можемо сказати, що, незважаючи на широке використання у мовленні молодих хмельничан жаргонізмів (*ганяти понти, кльово, здати на шару* тощо), суржикових слів (*слідуючий, тоже, поняв, тіпа тощо*), нецензурної лексики (*галіміий, чувіха, дилда* тощо), все ж таки спостерігаємо значне покращення рівня мовленнєвої культури, дотримання етикетних норм при спілкуванні не лише зі старшими за віком людьми, але і між собою. Названі групи лексем (жаргон, суржик, нецензурна лексика), які досить часто використовуються мовцями-хмельничанами, мають яскраво виражене негативне, зневажливе або іронічне забарвлення з метою виразити своє емоційне ставлення до того або іншого явища, яскравіше, експресивно охарактеризувати предмет розмови, дати йому оцінку тощо.

4. За допомогою обраних нами методик (діагностичний тест «Комунікабельність» В.Ф. Ряховського та «Визначення стилю

міжособистісної взаємодії» (С.В. Максимов, Ю.А. Лобейко)) та самостійно складеного опитувальника ми провели дослідження щодо особливостей спілкування серед молоді Хмельниччини, в результаті чого з'ясували, що у студентів Державного навчального закладу «Вище професійне училище №11 м. Хмельницького» є ще чимало проблем комунікативного характеру: стриманість та формальність у спілкуванні, обережність та гостра реакція навіть на незначну загрозу, невміння швидко та якісно налагодити комунікативний контакт, чітко висловити свої ставлення, позиції та емоційні переживання, створити гідний опір напруженій ситуації тощо. Однак, результати анкетування показали, що рівень мовної стійкості в респондентів є досить високим, чітко простежується їхня позиція щодо статусу державної мови. Опитані нами студенти є повністю сформованими особистостями, свідомо та тверезо оцінюють мовну ситуацію та готові відстоювати право на існування в нашій державі лише рідної мови.

5. З метою підвищення рівня культури мовлення, рівня мовної стійкості, рівня мовної компетентності, що ефективно сприятиме запобіганню та усуненню мовного конформізму в мовному середовищі молоді Хмельниччини, ми окреслили шляхи підвищення рівня мовної стійкості та рівня культури спілкування досліджуваної категорії осіб. Визначили, що формувати культуру мовлення можна різноманітними видами роботи, серед яких: популяризація рідної мови через читання художніх книг українських письменників, проведення мовних заходів, організація мовних курсів тощо. Актуальним та ефективним засобом формування комунікативної компетентності як ознаки культури мовлення є використання активних методів навчання (ігрові ситуації, моделювання мовленнєвого діалогу, організація різноманітних мовних конкурсів тощо).

Отже, формування мовної стійкості у здобувачів освіти на усіх рівнях навчання є головною запорукою успішного результату становлення мовностійкої особистості, здатної захистити національні інтереси держави, пропагувати державну мову в усіх сферах життєдіяльності.